

Kvartalsrapport

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Innhold

KLP KONSERN

RAPPORT TREDJE KVARTAL 2016	4
RESULTAT	9
BALANSE	10
EGENKAPITALOPPSTILLING	11
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	12
NOTER TIL REGNSKAPET	13
— Note 1 Regnskapsprinsipper- og estimater	13
— Note 2 Segmentinformasjon	14
— Note 3 Premieinntekter for egen regning	17
— Note 4 Andre inntekter	17
— Note 5 Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	18
— Note 6 Driftskostnader	18
— Note 7 Andre kostnader	18
— Note 8 Investerings eiendom	19
— Note 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	19
— Note 10 Innlån	23
— Note 11 Virkelig verdi hierarki	25
— Note 12 Likviditetsrisiko	29
— Note 13 Renterisiko	31
— Note 14 Kredittrisiko	34
— Note 15 Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	38
— Note 16 Annen kortsiktig gjeld	38
— Note 17 Solvensmargindekning	39
— Note 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	40
— Note 19 Pensjonsforpliktelser	41
— Nøkkeltall - akkumulert	42

Innhold

IKKE-FINANSIELT REGNSKAP	45
— Note 1 Utelukkede selskaper	47
— Note 2 Dialog	47
— Note 3 Energiforbruk	47
— Note 4 Energiforbruk regionskontor Bergen	47
— Note 5 Utslipp fra flyreiser	47
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE	48
RESULTATREGNSKAP	49
BALANSE	50
EGENKAPITALOPPSTILLING	52
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	55
NOTER TIL REGNSKAPET	56
— Note 1 Regnskapsprinsipper og estimater	56
— Note 2 Verdiendring eiendomsinvesteringer	57
— Note 3 Premieinntekter for egen regning	57
— Note 4 Erstatninger	57
— Note 5 Forsikringsrelaterte driftskostnader	57
— Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	58
— Note 7 Virkelig verdi hierarki	66
— Note 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	74
— Note 9 Forpliktelser	75
— Note 10 Solvensmargindekning	76
— Note 11 Pensjonsforpliktelser	77

Rapport tredje kvartal 2016

KLP LEVERER ET GODT RESULTAT I TREDJE KVARTAL 2016

- Verdijustert avkastning i kollektivporteføljen på 1,7 prosent tredje kvartal og 4,4 prosent hittil i år
- Bokført avkastning på kollektivporteføljen utgjør 1,3 prosent i tredje kvartal og 3,5 prosent hittil i år
- God vekst og lønnsomhet i datterselskaper
- KLPs markeds kampanje har fått en god mottakelse blandt kunder og medlemmer

KLP – ET KUNDEIET KONSERN

KLP-konsernet består av følgende selskaper: Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og datterselskapene KLP Banken, KLP Skadeforsikring, KLP Kapitalforvaltning, KLP Bedriftspensjon, KLP Forsikringservice og KLP Eiendom.

Konsernet hadde ved utgangen av tredje kvartal en forvaltningskapital på 589 milliarder kroner, en vekst på 46 milliarder kroner hittil i år.

Driftsresultatet utgjør 15,6 milliarder kroner (1,4)¹ hittil i år, mens det i tredje kvartal var 6,5 milliarder kroner. Konsernets totalresultat er på 0,5 milliard kroner i kvartalet og 1,9 milliard kroner hittil i år.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konsernets morselskap Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Av KLPs forvaltningskapital på 493,2 milliarder kroner er 444,8 milliarder kroner knyttet til forsikringsforpliktelser i offentlig tjenestepensjon.

RESULTAT TREDJE KVARTAL 2016

Avkastningsresultat

KLP har hittil i år oppnådd et avkastningsresultat, avkastning ut over det selskapet har garantert til sine kunder, på 6,8 milliarder kroner (2,1). For tredje kvartal var avkastningsresultatet 2,8 milliarder kroner. Finansinntekter fra forvaltning av kundemidler utgjør 18,6 milliarder kroner (7,5), hvorav 7,3 milliarder i tredje kvartal. Verdijustert avkastning på kollektivporteføljen ble 4,4 prosent så langt i år og bokført avkastning ble 3,5 prosent.

Risikoresultat

Risikoresultatet var godt i tredje kvartal. Risikohendelsene i bestanden er innenfor forventninger gjennom årets tre første kvartaler og resultatet utgjør 475 millioner kroner, hvorav 197 millioner kroner for tredje kvartal. Det legges opp til at 235 millioner kroner av risikoresultatet avsettes til risikoutjevningfond, resten tilbakeføres til kundenes premiefond.

Administrasjonsresultat

Selskapets administrasjonsresultat viser et overskudd på 135 millioner kroner (197) ved utgangen av tredje kvartal, hvorav 70 millioner kroner i kvartalet. Nedgangen i administrasjonsresultatet skyldes i hovedsak en reduksjon i premiene kundene har betalt til selskapet. Forsikringsrelaterte driftskostnader utgjør 212 millioner kroner (215) i kvartalet.

Samlet resultat

Samlet resultat til selskapet ble 1,9 milliarder kroner (1,5) hittil i år, hvorav 0,5 milliarder kroner i tredje kvartal. Kunderesultat ble 6,9 milliarder kroner (-0,4) hittil i år og 2,9 for kvartalet.

MILLIONER KRONER	KUNDER	SELSKAP	SUM
Avkastningsresultat	6 645	119	6 759
Risikoresultat	240	235	475
Rentegarantipremie	514	514	
Administrasjonsresultat	135	135	
Netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen og andre inntekter/ kostnader i ikke-teknisk regnskap	855	855	
Skatt		85	85
Andre resultatetelemerter		-66	-66
Resultat etter 3. kvartal 2016	6 880	1 877	8 757
Resultat etter 3. kvartal 2015	2 303	1 471	3 774

¹ Tall i parentes angir verdi for tilsvarende periode i 2015

Finansiell soliditet og kapitalforhold

Forvaltningskapitalen i KLP har vokst med 35,4 milliarder kroner i løpet av årets tre første kvartaler og utgjør 493,2 milliarder kroner. Forsikringsforpliktelsene har økt med 32,4 milliarder kroner hittil i år og utgjør 444,8 milliarder kroner.

Kursreguleringsfondet har hittil i år økt med 4,5 milliarder kroner til 26,0 milliarder kroner. Dette skyldes økte merverdier på rentebærende instrumenter etter at rentene har falt i år.

Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital under Solvens II med et beløp tilsvarende 2,5 prosent av premiereserven. Dette utgjør 9,4 milliarder kroner ved utgangen av tredje kvartal.

Uten bruk av overgangsregler er selskapets kapitaldekning etter Solvens II 208 prosent. Ved å hensynta overgangsordningen for tekniske avsetninger blir kapitaldekningen 359 prosent. KLP har et mål om at kapitaldekningen skal ligge over 150 prosent uten bruk av overgangsregler. Soliditetsberegningene ligger godt over dette målet og understreker selskapets sterke soliditet.

Nøkkeltall

PROSENT	HITTIL PER 3. KVARTAL 2016	HITTIL PER 3. KVARTAL 2015	ÅRET 2015
Bokført avkastning	3,5	2,6	3,6
Verdijustert avkastning	4,4	2,0	4,0
Verdijustert inkl. merverdier i hold-til-forfall og utlån	4,9	1,2	2,8
Avkastningstillene gjelder kollektivporteføljen			
Kapitaldekning Solvens II	208		187
Kapitaldekning Solvens II med overgangsregler	359		274

Premieinntekter

Premieinntektene eksklusive mottatt premiereserve ved tilflytting utgjør 8,2 milliarder kroner (6,8) i kvartalet, 26,2 milliarder kroner (22,7) hittil i år.

Erstatninger

Utbetalte pensjoner og andre erstatninger, eksklusive avgitt premiereserve ved fraflytting, er økt med 12,4 prosent og utgjorde 12,1 milliarder kroner (11,3) hittil i år.

FORVALTNING AV KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

Eiendelene i kollektivporteføljen utgjorde 447,9 milliarder kroner (405,6) og var investert som vist nedenfor:

EIENDELER	ANDEL	AVKASTNING	ANDEL	AVKASTNING
Alle tall i %	30.09. 2016	Hittil i 2016	30.09. 2015	Hittil i 2015
Aksjer	20,3 %	0,6 %	19,3 %	-1,0 %
Omløpsobligasjoner	20,7 %	5,5 %	21,4 %	1,7 %
Anleggs-/HTF-obligasjoner	27,1 %	3,2 %	27,7 %	3,4 %
Utlån	11,2 %	1,8 %	12,8 %	2,0 %
Eiendom	12,2 %	7,8 %	12,3 %	6,6 %
Andre finansielle eiendeler	8,5 %	1,4 %	6,6 %	0,6 %

Aksjer

Samlet eksponering i aksjer, inkludert aksjederivater, var 20,3 prosent ved utgangen av tredje kvartal. Samlet aksjeavkastning hittil i år er 0,6 prosent eksklusiv valuta. Tar vi hensyn til valutaeffekten blir avkastningen 4,8 prosent.

Avkastningen for tredje kvartal var 3,8 prosent. For globale aksjer var aksjeavkastningen 3,5 prosent og 5,2 prosent for norske aksjer.

KLP oppnådde en meravkastning på norske aksjer på 1,2 prosent i tredje kvartal, mens for KLPs globale aksjer var det 0,6 prosent lavere avkastning enn referanseindeks.

Omløpsobligasjoner og pengemarked

Omløpsobligasjoner utgjorde 20,7 prosent, mens pengemarkedsinstrumenter utgjorde 8,5 prosent av eiendelene i kollektivporteføljen per 30.09. Globale statsrenter steg i løpet av tredje kvartal, det samme gjorde norske statsrenter for løpetider over ett år. Kredittpremiene for KLPs norske og globale obligasjonsporteføljer falt noe gjennom kvartalet. Den globale statsobligasjonsindeksen oppnådde en valutasikret avkastning på 0,2 prosent i tredje kvartal, mens den norske statsobligasjonsindeksen hadde en avkastning på minus 1,1 prosent. Den globale kredittobligasjonsindeksen til KLP hadde en valutasikret avkastning på 1,4 prosent i kvartalet.

Samlet for omløpsobligasjoner oppnådde KLP en avkastning på 0,6 prosent i kvartalet, mens pengemarkedsavkastningen var 0,5 prosent. Avkastning hittil i år er 5,5 prosent for omløpsobligasjoner og 1,4 prosent for pengemarked.

Obligasjoner som holdes til forfall

Investering i obligasjoner som holdes til forfall utgjorde 27,1 prosent av kollektivporteføljen ved kvartalsslutt. Ikke regnskapsførte merverdier i kollektivporteføljen utgjorde 14,5 milliarder kroner per 30.09. Porteføljen er godt diversifisert, og består av papirer utstedt av meget kredittverdige institusjoner. Avkastningen på investeringer målt til amortisert kost i tredje kvartal var 1,0 prosent. Avkastning hittil i år utgjør 3,2 prosent.

Eiendom

Eiendomsinvesteringer, inkludert norske og internasjonale eiendomsfond, utgjorde 12,2 prosent av kollektivporteføljen. Eiendoms-verdiene i kollektivporteføljen er skrevet opp med 137 millioner kroner hittil i år. Inkluderes effekten av valuta-sikring på utenlandske eiendommer, utgjør verdiendringen en oppskrivning på 2,1 milliarder så langt i år. Kollektivporteføljens eiendomsinvesteringer oppnådde en avkastning på 7,8 prosent hittil i år.

Utlån

Utlån i kollektivporteføljen utgjør 49,1 milliarder kroner. Dette er fordelt med 46,5 milliarder kroner i utlån til kommuner og deres virksomheter, og 2,6 milliarder kroner i pantelikrede boliglån. Utlånsporteføljen er kjennetegnet av høy kvalitet, uten tap på kommunelån og meget beskjedne avsetninger til tap på boliglån. Ikke-regnskapsførte merverdier i utlånsporteføljen (fastrentelån) utgjorde 686 millioner kroner per 30.09. Avkastning hittil i år utgjør 1,8 prosent.

Avkastning på selskapsporteføljen

Selskapsporteføljen omfatter plassering av egenkapital og ansvarlig lån/fondsobligasjon.

Selskapsporteføljen forvaltes med en langsiktig investeringshorisont med lav risiko og med en målsetting om stabil avkastning. Investeringene i selskapsporteføljen oppnådde en avkastning på 4,0 prosent i hittil i år.

Markedsforhold pensjon

KLP har hatt en sterk vekst de senere år, og erfarer at markedet innenfor offentlig tjenstepensjon nå er mer stabilt. Den pågående kommune- og regionreformen kan påvirke KLPs kundemasse, og selskapet følger dette tett.

I bedriftssegmentet erfares noe økt interesse for overgang til innskuddspensjonsordning. KLP har lyktes å vinne en del av kundene som velger denne ordningen. Som Norges ledende leverandør av pensjon til offentlige sektor, ønsker KLP også å være en konkurransedyktig leverandør av innskuddspensjon.

DATTERSELSKAPENES FORRETNINGSOMRÅDER

Privat tjenstepensjon

Konsernets satsing på privat tjenstepensjon skjer i datterselskapet KLP Bedriftspensjon AS.

Selskapet har 3,4 milliarder kroner i forvaltningskapital per 30.09, dvs. en økning på 0,5 milliarder kroner siden årsskiftet. Økningen er i hovedsak knyttet til vekst i selskapets innskuddspensjonsportefølje, som nå utgjør 1,5 milliarder kroner. 287 nye bedriftskunder har etablert pensjonsavtale i KLP Bedriftspensjon per 30.09, og 528 pensjonskapitalbevis er flyttet til selskapet.

KLP Bedriftspensjon oppnådde en bokført avkastning på kollektivporteføljen på 3,3 prosent og en verdijustert avkastning på 4,4 prosent. Kundene på innskuddspensjon oppnådde en avkastning på 4,4 prosent for samme periode.

Avkastningsresultatet utgjorde 13,2 millioner kroner i per 30.09.

Selskapet har søkt Finanstilsynet om å benytte syv år på oppreservering til nytt beregningsgrunnlag K2013. Det totale oppreserveringsbehovet er beregnet til 91,6 millioner kroner. Det er avsatt 74,0 millioner kroner til oppreservering per 30.09, hvorav 14,1 millioner kroner er avsatt fra egenkapitalen. Resten av bidraget fra egenkapitalen, med unntak for det som knyttes til fripolisene, vil bli avsatt i løpet av 2016. Ufordelt resultat vil i stor grad bli avsatt til oppreservering ved årsslutt. Per 30.09 utgjør ufordelt resultat 16,2 millioner kroner.

Selskapet oppnådde et resultat før skatt på minus 9,4 millioner kroner per 30.09.

Avkastning kundemidler

	30.09.2016	30.09.2015	ÅRET 2015
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN			
Bokført avkastning	3,3 %	3,4 %	4,8 %
Verdijustert avkastning	4,4 %	2,8 %	4,7 %
Innskuddspensjon med investeringsvalg	4,4 %	-0,9 %	2,1 %
Profil KLP90	3,9 %	-1,8 %	3,4 %
Profil KLP70	4,2 %	-1,1 %	3,0 %
Profil KLP50	4,7 %	-0,7 %	2,4 %
Profil KLP30	4,6 %	0,0 %	2,0 %
Profil KLPPM	1,5 %	0,9 %	1,5 %

Skadeforsikring

Tredje kvartal viser et resultat før skatt på 69,4 millioner kroner, med fortsatt vekst i alle segmenter og høy medlemsandel blant personmarkedskundene. Per tredje kvartal var resultatet før skatt 185,6 millioner kroner (46,3). Brutto premiebestand har i løpet av året økt med 10,9 prosent til 1 235 millioner kroner.

I tredje kvartal ble det innrapportert to eiendomsskader på til sammen 43 millioner kroner. Samlet utgjør årets ti største skader avsetninger på 114 millioner kroner.

Avviklingen av tidligere skadeårganger er fortsatt positiv, og det er i år inntektsført 56 millioner kroner som regulering av tidligere års reserver.

Finansavkastningen var i tredje kvartal 1,8 prosent, og samlet 4,9 prosent siden starten på året.

Nøkkeltallene for selskapet:

PER TREDJE KVARTAL	2016	2015
Skadeprosent*	80,6	89,1
Kostnadsprosent*	20,9	20,3
Totalkostnadsprosent*	101,6	106,4

*for egen regning

Netto finansinntekt per tredje kvartal var 197,8 millioner kroner (94,0). Finansmarkedene hadde en tilfredsstillende utvikling også i tredje kvartal og avkastningen i kvartalet var 1,8 prosent. Akkumulert avkastning for aksjer var 3,6 prosent. Obligasjonsavkastningen var 4,4 prosent. Eiendomsavkastningen var på 11,3 prosent, noe som skyldes fortsatt positiv verdiutvikling for selskaps to eiendomsinvesteringer.

Som følge av endret regelverk faller sikkerhetsreservene bort og sikkerhets-avsetningene 31.12.2015 på 540 millioner kroner, er overført egenkapitalen. Dette betyr at bufferen mot negative svingninger i resultatet nå ligger i selskapets egenkapital. Ved avleggelse av kvartalsresultatet har selskapet videreført prinsippet med å beregne 25 prosent utsatt skatt på dette beløpet. Det er imidlertid fortsatt uavklart om det skal beregnes utsatt skatt som følge av oppløsningen, eller ikke.

Også regelverket for minstekrav til kapitaldekning har falt bort. Selskapet rapporterer soliditet basert på oppfyllelse av minstekrav til kapitaldekning i henhold til Solvens II-regelverket. Basert på tall for tredje kvartal er kapitaldekningen (SCR) 275 prosent. Dette er vesentlig bedre enn regulatorisk krav på 100 prosent.

Kapital- og fondsforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utfører verdipapir-forvaltningen i KLP-konsernet. Totalt ble det forvaltet 431,7 milliarder kroner ved utgangen av tredje kvartal, hvorav 49 milliarder kroner kommer fra eksterne kunder. Hoveddelen av midlene er forvaltet på vegne av KLP og datterselskaper.

Netto nytegning i KLP-fondene ved utgangen av tredje kvartal var på 4,8 milliarder kroner, av dette kom 3,5 milliarder kroner fra eksterne kunder.

KLP Kapitalforvaltning oppnådde et resultat før skatt på 18,1 (44,7) millioner kroner per tredje kvartal.

Bank

Formålet til KLP Banken er å tilby finansiering av boliglån og andre bankprodukter til medlemmer i KLPs pensjonsordninger (privat marked), og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver (offentlig marked). Utlånsvirksomheten finansieres med innskudd fra personer og bedrifter, innlån i verdipapirmarkedet og egenkapital. I tillegg forvaltes utlån finansiert av pensjonsmidler i KLP. Banken har en god utvikling i tråd med de mål som er satt.

Innskuddsveksten ved utløpet av tredje kvartal ble totalt 0,9 milliarder kroner. Samlede innskudd utgjør 8,4 milliarder kroner, hvorav innskudd fra personkunder utgjør 6,7 milliarder kroner og innskudd fra kommuner og bedrifter står for 1,7 milliarder kroner.

Restanser og mislighold av boliglån er på et lavt nivå. Lån med mislighold over 90 dager utgjør 0,19 prosent av samlede boliglån ved utløpet av tredje kvartal. Det er noe lavere enn tilsvarende tall for forrige kvartal. Det er foretatt tapsavsetninger på 0,5 millioner kroner hittil i år (1,0).

KLP Banken-konsernet har et driftsresultat før skatt på 90,7 millioner kroner hittil i år (34,4), hvorav 32,7 millioner kroner i tredje kvartal. Bankens resultat fordelt på forretningsområdene offentlig marked og privat marked er henholdsvis 58,7 millioner og 32,0 millioner kroner. Resultat-forbedringen henger i hovedsak sammen med økt utlånsvolum og gunstig verdiutvikling på bankens verdipapirer utenom utlån. KLP Banken-konsernets verdipapirinvesteringer har så langt i år gitt en gevinst på 20,5 millioner kroner (-23,9).

KLP Banken-konsernet har per 30.09 utlån til kunder på 30,1 milliarder kroner (26,2). Fordelingen mellom boliglån i personmarkedet og offentlige lån var henholdsvis 12,8 og 17,3 milliarder kroner. Veksten hittil i år har vært på 2,1 milliarder kroner i boliglån og 1,7 milliarder i offentlige lån.

SAMFUNNSANSVAR

KLP og KLP-fondene har hatt møte med konsernsjefen i Petrobras. Selskapet er ekskludert fra KLPs investeringer med bakgrunn i korrupsjon. KLP og KLP-fondene ser det som positivt at Petrobras tar initiativ til et møte. Dette viser at det er mulig å påvirke gjennom dialog selv etter at selskap er ekskludert.

KLP inngikk prosjektsamarbeidet «Sammen om livsviktig integrering» med Norsk Folkehjelp i 2015, og utviklet kurs i privatøkonomi for beboere på asylmottak. Kurset tar for seg plikter og rettigheter i det norske samfunnet, og forklarer det viktigste om pensjon, bank og forsikring. Målet med en slik gjennomgang er å bidra til en raskere integrering i samfunnet. Kursene blir godt mottatt av beboere og ansatte på mottakene, og KLP fortsetter å holde disse kursene denne høsten.

KLP Eiendom arbeider for økt bevissthet rundt hvilke byggematerialer som brukes i byggeprosjekter. Som et ledd i dette er den nye bransjeveilederen «Anskaffelse av miljøvennlige byggevarer» brukt som kravspesifikasjon ved utvidelsen av KLP Eiendoms hotell Gardermoen Airport Hotel.

KLP støtter Re kommunes prosjekt «Smart oppvekst», som går ut på å bygge mental kapasitet blant barn og unge. En del av prosjektet er utgivelsen av boken «Smart Ungdom», der temaet er å få troen på seg selv, og å utvikle en bedre psykisk helse. Dette temaet er en av de vanligste årsakene til sykemelding og uførhet blant unge.

Skadeselskapet har også i tredje kvartal hatt fokus på utfordringer knyttet til kommunale utleieboliger. Det arrangeres fagseminarer med tema krisehåndtering og beredskap, risikoforståelse og generelt forebyggende arbeid som kan bidra til å sikre våre kunders ansatte og eiendeler.

FREMTIDSUTSIKTER OG HENDELSER ETTER KVARTALET

Det har vært forholdsvis små markedsbevegelser etter 30.09.

Selskapet vil fortsette å styrke sine finansielle buffere. Både tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond er buffere som kan dekke opp for lavere avkastning fremover. Solide buffere er en viktig del av selskapets strategi for en stabil kapitalforvaltning, spesielt når rentene er lave.

Sammen med våre eiere og kunder vil vi forbedre våre produkter og tjenester slik at de opplever seg enda bedre ivaretatt.

Oslo, 2 november 2016

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nestleder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Ingjerd Blekeli Spiten

Lars Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blandt de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blandt de ansatte

Resultat

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016- 30.09.2016	01.01.2015- 30.09.2015	01.01.2015- 31.12.2015
3	Premieinntekter for egen regning	10 423	6 814	30 879	33 075	40 236
	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	3 097	3 222	10 280	10 009	13 076
	Netto renteinntekter bank	49	52	149	133	187
	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	5 020	-6 589	7 937	-4 219	1 010
8	Netto inntekter fra investeringseiendommer	1 469	585	4 363	2 794	4 816
4	Andre inntekter	247	226	704	698	926
	Ikke-kontrollerende eierinteressers andel av avkastning på finansielle instrumenter	-1 350	1 820	-1 146	222	-1 949
	Sum netto inntekter	18 955	6 129	53 166	42 713	58 302
	Erstatninger for egen regning	-4 426	-4 030	-12 974	-12 116	-16 161
	Endring i forsikringsmessige avsetninger	-7 798	-4 512	-23 142	-26 360	-11 740
5	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	286	-1 100	360	-1 195	-1 490
6	Driftskostnader	-299	-306	-1 059	-1 032	-1 429
7	Andre kostnader	-237	-219	-704	-654	-884
	Sum kostnader	-12 475	-10 168	-37 519	-41 357	-31 704
	Driftsresultat	6 481	-4 039	15 647	1 356	26 598
	Til/fra kursreguleringsfond i livsforsikring	-2 018	3 471	-4 548	2 078	-1 951
	Til/fra tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	0	0	7	57	-3 073
	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	-3 757	1 155	-9 022	-1 601	-16 435
	Resultat før skatt	706	587	2 085	1 889	5 138
	Skattekostnad ¹	-247	-224	-225	-578	-927
	Resultat	459	363	1 860	1 312	4 211
19	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger - ytelser til ansatte	-11	93	-99	93	195
	Justering av forsikringsforpliktelsene	1	-9	10	-9	-20
	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	2	-23	22	-23	-44
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-7	61	-66	61	132
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	36	19	92	97	172
	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	-816	820	-1 886	875	1 319
	Justering av forsikringsforpliktelsene	816	-820	1 886	-875	-1 319
	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-9	-5	-23	-26	-43
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	27	14	69	71	129
	Sum utvidet resultat	20	75	2	132	261
	Totalresultat	479	438	1 862	1 444	4 472
	¹ Ikke-kontrollerede eierinteressers andel av skattekostnad	-32	-47	-136	-133	-164

Balanse

KLP KONSERN

NOTE	MILIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
	Utsatt skattefordel	43	0	33
	Andre immaterielle eiendeler	571	503	526
	Varige driftsmidler	1 424	1 273	1 346
	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	389	340	368
8,11	Investeringseiendom	55 273	51 602	56 436
9,14	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	33 233	38 464	35 318
9,14	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	101 276	90 153	94 987
9,11,14	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	1 706	2 089	1 845
9,14	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	77 862	75 414	75 766
9,11,14	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat	168 772	144 955	152 493
9,11	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat	118 691	106 453	115 493
9,11,14	Finansielle derivater	7 839	1 363	1 292
9	Fordringer	16 848	10 465	3 751
9	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 486	1 080	1 183
	Kontanter og bankinnskudd	3 525	2 578	2 424
	Sum eiendeler	588 940	526 731	543 262
	Innskutt egenkapital	11 723	10 404	10 422
	Opptjent egenkapital	15 104	10 216	13 242
	Sum egenkapital	26 827	20 620	23 665
9,10	Fondsobligasjonslån	1 781	1 518	1 564
9,10	Ansvarlig lån	6 132	9 337	9 541
19	Pensjonsforpliktelser	755	711	634
15	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	446 289	406 753	413 799
15	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 486	1 080	1 183
	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 361	2 315	2 142
9,10	Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 689	17 024	18 987
9,10	Gjeld til kredittinstitusjoner	10 939	4 552	5 099
9,10	Gjeld til og innskudd kunder	8 454	7 279	7 426
9,11	Finansielle derivater	2 049	8 295	7 993
	Utsatt skatt	713	453	835
16	Annen kortsiktig gjeld	8 922	4 831	4 255
	Ikke-kontrollerende eierinteresser klassifisert som gjeld	50 542	41 962	46 140
	Sum gjeld	562 113	506 111	519 597
	Sum egenkapital og gjeld	588 940	526 731	543 262
	Betingede forpliktelser	14 880	14 455	14 346

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2016 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL	SUM EGENKAPITAL
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665
Resultat		1 860	1 860
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-66	-66
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		69	69
Sum utvidet resultat		2	2
Sum totalresultat		1 862	1 862
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 301		1 301
Sum transaksjoner med eierne	1 301		1 301
Egenkapital 30.09.2016	11 723	15 104	26 827

2015 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL	SUM EGENKAPITAL
Egenkapital 31.12.2014 ¹	9 173	8 385	17 558
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i skadeforsikring		387	387
Egenkapital 01.01.2015		8 772	17 945
Resultat		1 312	1 312
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		61	61
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		71	71
Sum utvidet resultat		132	132
Sum totalresultat		1 444	1 444
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 231		1 231
Sum transaksjoner med eierne	1 231		1 231
Egenkapital 30.09.2015	10 404	10 216	20 620

¹ UB 31.12.2014 er endret på grunn av reklassifisering av fond i skadeforsikring med 86 millioner kroner.

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2015 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL	SUM EGENKAPITAL
Egenkapital 31.12.2014 ¹	9 173	8 385	17 558
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i skadeforsikring		387	387
Egenkapital 01.01.2015	9 173	8 772	17 945
Resultat		4 211	4 211
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		132	132
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		129	129
Sum utvidet resultat		261	261
Sum totalresultat		4 472	4 472
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249		1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249		1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665

¹ UB 31.12.2014 er endret på grunn av reklassifisering av fond i skadeforsikring med 86 millioner kroner.

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	01.01.2016- 30.09.2016	01.01.2016- 30.06.2016	01.01.2016- 31.03.2016	01.01.2015- 31.12.2015	01.01.2015- 30.09.2015
Netto kontantstrømmer fra operasjonelle aktiviteter	-18 932	-10 631	-5 259	-18 131	-14 214
Netto kontantstrømmer fra investeringsaktiviteter ¹	-130	-94	-34	-162	-107
Netto kontantstrømmer fra finansieringsaktiviteter ²	20 164	11 889	5 524	18 461	14 642
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	1 101	1 163	231	167	321
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 424	2 424	2 424	2 257	2 257
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	3 525	3 587	2 655	2 424	2 578

¹ Utbetaling ved kjøp av driftsmidler.

² Netto innbetaling av egenkapitaltilskudd, opptak og nedbetaling av gjeld, samt innbetaling fra ikke-kontrollerende eierinteresser.

Noter til regnskapet

KLP KONSERN

NOTE 1 Regnskapsprinsipper- og estimater

REGNSKAPSPRINSIPPER

Regnskapet i denne delårsrapporten viser konsernregnskapet og selskapsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for perioden 01.01.2016 – 30.09.2016. Regnskapet er ikke revidert.

Den delen av delårsrapporten som gjelder konsernregnskapet er utarbeidet i henhold til IAS 34 Delårsrapportering.

De samme regnskapsprinsippene og beregningsmetoder er fulgt i delårsregnskapet som i siste årsregnskap, med mindre annet er oppgitt.

Delårsregnskapet inneholder ikke all informasjon som kreves av et fullstendig årsregnskap, og denne delårsrapporten bør leses i sammenheng med årsregnskapet for 2015. Årsregnskapet ligger tilgjengelig på KLPs hjemmeside klp.no.

Som følge av endringer i forsikringsvirksomhetsloven med virkning fra 01.01.2016 har konsernet oppløst bokført sikkerhetsavsetning, og endret sammenligningstall. Dette har hatt følgende effekter på konsernregnskapet:

RESULTATREGNSKAP MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2015	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Endringer i forsikringsmessige avsetninger	0	0	10
Skattekostnad/-inntekt	0	0	8
Resultat	0	0	18

BALANSE MILLIONER KRONER	ENDRET BALANSE		
	INNGÅENDE 01.01.2015	30.09.2015	31.12.2015
Opptjent egenkapital	387	387	405
Premie- og erstatningsavsetning i skadeforsikring	-530	- 530	-540
Utsatt skatt	143	143	135

REGNSKAPSESTIMATER

Ved utarbeidelse av delårsregnskapet har ledelsen utøvet skjønn og benyttet estimater og forutsetninger som påvirker regnskapstallene. Faktiske tall kan derfor avvike fra benyttede estimater.

Norsk Regnskapsstiftelse publiserte i september en oppdatert versjon av veiledning om pensjonsforutsetninger per 31.08.2016, som viser noe endring i parameterne i forhold til 31.12.2015. De angitte beregningsforutsetningene er beheftet med usikkerhet, og konsernet har fastsett forutsetningene basert på en konkret vurdering av sin pensjonsordning. Per 3. kvartal gir dette følgende endring i parameterne:

FORUTSETNINGER	30.09.2016	31.12.2015	ENDRING
Diskonteringsrente	2,10 %	2,70 %	-0,60 %
Lønnsvekst	2,25 %	2,50 %	-0,25 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,00 %	2,25 %	-0,25 %
Pensjonsregulering	1,24 %	1,48 %	-0,24 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	0,00 %

Effekten av endringene i pensjonsforutsetningene øker pensjonsforpliktelsen for egne ansatte med 99 millioner kroner.

NOTE 2 Segmentinformasjon

MILLIONER KRONER	KOLLEKTIV PENSJON OFFENTLIG			KOLLEKTIV PENSJON PRIVAT			SKADEFORSIKRING		
	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15
Premieinntekter f.e.r. fra eksterne kunder ¹	29 661	31 946	38 736	384	378	486	834	750	1 015
Premieinntekter f.e.r. fra andre konsernselskaper	54	39	53	0	0	0	18	18	20
Netto finansinntekter fra investeringer	18 801	9 165	17 572	133	21	78	201	98	173
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	699	687	919	2	1	2	1	1	1
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	285	110	263	0	0	0	0	0	0
Ikke-kontrollerende eierinteresser's andel av avkastning på finansielle instrumenter									
Sum inntekter	49 500	41 947	57 542	519	401	566	1 054	867	1 209
Erstatninger f.e.r.	-12 199	-11 397	-15 283	-90	-63	-84	-684	-656	-801
Forsikringsmessige avsetninger f.e.r.	-22 770	-26 040	-11 266	-369	-315	-452	-3	-5	-3
Kostnader innlån	360	-1 195	-1 490	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-618	-649	-875	-33	-32	-43	-179	-157	-219
Avskrivninger	-66	-55	-80	-1	-1	-1	-2	-2	-3
Andre kostnader	-707	-655	-884	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-36 000	-39 991	-29 877	-493	-410	-580	-868	-821	-1 026
Driftsresultat	13 500	1 957	27 665	25	-10	-15	186	46	183
Midler tilført forsikringskundene ²	-11 642	-344	-22 789	-35	-6	-9	0	0	0
Resultat før skatt	1 858	1 613	4 876	-10	-16	-24	186	46	183
Skattekostnad	107	-226	-533	0	0	0	2	-22	-46
Resultat etter skatt	1 966	1 387	4 343	-10	-16	-24	188	24	137
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-88	84	175	-1	1	0	-9	8	26
Totalresultat	1 877	1 471	4 519	-11	-15	-24	179	32	164
Eiendeler	493 243	446 987	457 858	3 374	2 619	2 943	4 522	4 172	4 128
Gjeld	466 457	426 444	434 249	3 049	2 505	2 632	2 713	3 018	2 455

¹Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.²Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 2 Segmentinformasjon — forts.

MILLIONER KRONER	BANK			KAPITALFORVALTNING			ØVRIGE		
	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15
Premieinntekter f.e.r. fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Premieinntekter f.e.r. fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	168	105	152	4	4	4	0	0	0
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	7	8	10	0	0	0	6	6	8
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	43	43	58	217	227	303	0	0	0
Ikke-kontrollerende eierinteresser's andel av avkastning på finansielle instrumenter									
Sum inntekter	217	156	220	221	231	307	6	6	8
Erstatninger f.e.r.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forsikringsmessige avsetninger f.e.r.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-124	-120	-167	-199	-183	-253	-5	-6	-8
Avskrivninger	-3	-2	-3	-4	-3	-8	0	0	0
Andre kostnader	0	0	-1	0	0	0	0	0	0
Sum kostnader	-127	-122	-171	-203	-186	-261	-5	-6	-8
Driftsresultat	90	34	49	18	45	46	1	0	0
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Resultat før skatt	90	34	49	18	45	46	1	0	0
Skattekostnad	-21	-10	-15	-2	-10	-19	0	0	0
Resultat etter skatt	69	24	33	16	35	27	1	0	0
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-3	3	7	-9	9	18	0	0	0
Totalresultat	66	27	40	7	44	44	1	0	0
Eiendeler	34 954	29 272	31 299	380	380	394	12	11	11
Gjeld	33 351	27 772	29 787	164	158	185	3	2	3

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til

kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 2 Segmentinformasjon — forts.

MILLIONER KRONER	ELIMINERINGER			SUM		
	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15	01.01.16 -30.09.16	01.01.15 -30.09.15	01.01.15 -31.12.15
Premieinntekter f.e.r. fra eksterne kunder ¹	0	0	0	30 879	33 075	40 236
Premieinntekter f.e.r. fra andre konsernselskaper	-72	-57	-73	0	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	3 422	-675	1 110	22 729	8 717	19 089
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	-10	-6	-14	704	698	926
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	-545	-380	-624	0	0	0
Ikke-kontrollerende eierinteresser's andel av avkastning på finansielle instrumenter	-1 146	222	-1 949	-1 146	222	-1 949
Sum inntekter	1 649	-895	-1 550	53 166	42 713	58 302
Erstatninger f.e.r.	0	0	6	-12 974	-12 116	-16 161
Forsikringsmessige avsetninger f.e.r.	0	0	-19	-23 142	-26 360	-11 740
Kostnader innlån	0	0	0	360	-1 195	-1 490
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	175	195	231	-983	-953	-1 334
Avskrivninger	0	-17	0	-76	-80	-95
Andre kostnader	3	1	1	-704	-654	-884
Sum kostnader	178	179	219	-37 519	-41 357	-31 704
Driftsresultat	1 826	-716	-1 330	15 647	1 356	26 598
Midler tilført forsikringskundene ²	-1 885	884	1 338	-13 562	534	-21 460
Resultat før skatt	-59	167	8	2 085	1 889	5 138
Skattekostnad	-312	-359	-400	-226	-627	-1 014
Resultat etter skatt	-371	-192	-392	1 859	1 263	4 124
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	114	76	121	3	181	347
Totalresultat	-257	-115	-271	1 862	1 444	4 472
Eiendeler	52 455	43 291	77 927	588 940	526 731	543 262
Gjeld	56 377	46 212	80 072	562 113	506 111	519 597

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de fem områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank og kapitalforvaltning. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

KOLLEKTIV PENSJON OFFENTLIG

Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenestepensjon.

KOLLEKTIV PENSJON PRIVAT

KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

SKADEFORSIKRING

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

BANK

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, samt utlån med offentlig garanti.

KAPITALFORVALTNING

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

ØVRIG

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

NOTE 3 Premieinntekter for egen regning

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016- 30.09.2016	01.01.2015- 30.09.2015	01.01.2015- 31.12.2015
Forfalte premier, brutto	8 608	7 092	27 245	23 672	30 849
- Avgitte gjenforsikringspremier	-14	-13	4	2	-10
Overføring av premiereserve fra andre ¹	1 829	-266	3 630	9 402	9 397
Sum premieinntekter for egen regning	10 423	6 814	30 879	33 075	40 236

¹ Overføring av premiereserve fra andre for 3. kvartal 2015 er negativ. Årsaken til dette er at konsernet først ved endelig sluttavregning for tilflytting av nye kunder får opplyst kundenes respektive fordeling mellom premiereserve, tilleggsavsetninger og premiefond. Ved sluttavregningen gjøres det derfor en ompostering fra premiereserve til premiefond og tilleggsavsetninger.

NOTE 4 Andre inntekter

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Tilskudd avtalefestet pensjon (AFP)	236	218	689	646	868
Øvrige inntekter	11	8	15	51	58
Sum andre inntekter	247	226	704	698	926

NOTE 5 Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
ANSVARLIGE LÅN					
Rentekostnader ¹	-66	-114	-235	-204	-314
Verdiendring	214	-746	842	-697	-804
Sum rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån	148	-860	607	-901	-1 117
FONDSOBLIGASJONSLÅN					
Rentekostnader	-15	-16	-44	-44	-61
Verdiendring	152	-225	-202	-249	-312
Sum rentekostnader og verdiendring fondsobligasjonslån	137	-241	-247	-294	-372
Sum rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	286	-1 100	360	-1 195	-1 490

¹ Rentekostnader inkluderer amortisering av underkurs.

Noten gir en spesifisering av linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån» fordelt på rentekostnader og verdiendring i periodene angitt.

Verdiendringene kommer i stor grad av at lånene er denominert i utenlandsk valuta. Av den balanseførte verdien ved periodeslutt var rundt 1/3 av den totale ansvarlige lånekapitalen utstedt i japanske yen, mens det resterende var utstedt i euro.

NOTE 6 Driftskostnader

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Personalkostnader	169	184	613	605	862
Avskrivninger	32	27	95	80	118
Andre driftskostnader	99	96	351	347	449
Sum driftskostnader	299	306	1 059	1 032	1 429

NOTE 7 Andre kostnader

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Kostnader avtalefestet pensjon (AFP)	237	218	688	646	868
Øvrige kostnader	0	1	16	8	16
Sum andre kostnader	237	219	704	654	884

NOTE 8 Investeringseiendom

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Netto leieinntekter	688	608	2 118	1 830	2 517
Endring i virkelig verdi	-35	797	359	1 839	3 618
Valutaomregning utenlandske datterselskaper (føres i utvidet resultat)	816	-820	1 886	-875	-1 319
Netto inntekter fra investeringseiendom	1 469	585	4 363	2 794	4 816

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Bokført verdi 01.01.	56 436	44 467	44 467
Verdiregulering inkl. valutaomregning	359	1 839	3 618
Netto tilgang	-1 508	5 232	8 317
Øvrige endringer	-14	63	34
Bokført verdi 30.09./31.12.	55 273	51 602	56 436

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter konsernet verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskapsesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

Finansielle instrumenter som måles til amortisert kost**Denne kategorien inkluderer:**

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode.

Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

Finansielle instrumenter som måles til virkelig verdi**Denne kategorien inkluderer:**

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

**INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL
OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING
GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI**
a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indices
- Bloomberg
- Reuters

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

Barclays Capital Indices har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskapsspesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

I tillegg til Nordic Bond Pricing, distribuerer norske banker spreader for et utvalg utstedere. Det kan benyttes spreadkurver basert på en data fra disse fire. Slike spreadkurver skal som hovedregel legges til grunn et likevektet gjennomsnitt fra de fire bankene.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For utlånene som er til kommuner, fylkeskommuner og kommunalt støttede prosjekter benyttes observerbare rentekurver og kredittrentedifferansekurver i en verdsettelsesmodell som neddiskonterer fremtidig kontantstrøm. Kredittpåslagene som modellberegningene benytter tar utgangspunkt i kvoteringer fra tre ulike kursstillere. Det gjøres en vurdering av kvaliteten i kvoteringene ved å sammenlikne dem innbyrdes og mot forrige mottatte observasjon samt annen markedsinformasjon.

For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurver som direktelånene, men kredittmarginen er i utgangspunktet basert på initiell margin. Garantier handles bilateralt og ikke over åpne markedsplasser som for eksempel en børs (OTC)

og prises derfor ikke i markedet. Initiell margin det er inngått enighet om på inngåelsestidspunktet er det beste estimat for markedspåslag på samme tidspunkt. Kredittverdigheten endrer seg ikke like mye for lånet som for garantisten eller låntaker hver for seg. Låntaker er oftest ikke kredittvurdert av kredittvurderingsbyråer eller banker. Garantisten er enten en kommune eller bank (eller begge deler – triple default lån). Statistiske analyser indikerer at kredittmarginen på garanterte lån svinger mindre enn på ikke-garanterte lån og obligasjoner. Garanterte lån kredittpåslagsjusteres derfor ikke før garantisten har opplevd en signifikant ratingendring siden den initielle marginen ble satt. Konsernets utlån med både kommune- og bankgaranti kredittpåslagsjusteres i forhold til initiell margin kun hvis begge garantistene har fått endret kreditt-rating signifikant siden utbetalingsdatoen.

g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktstestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER**h) Aksjer (noterte)**

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI)
- Reuters

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

Konsernet benytter, så langt det lar seg gjøre, bransje anbefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.**j) Private Equity**

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelige verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines ('IPEV Guidelines'). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for KLP.

DERIVATER**k) Futures/FRA/IRF**

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Reuters benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Reuters er korrekte. Bloomberg fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall innen ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid, og det benyttes basisjusterte swapkurver til prising.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER**o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner**

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen.

ANSVARLIG LÅNEKAPITAL, ANNEN UTSTEDT GJELD OG INNSKUDD FRA KUNDER**p) Virkelig verdi av ansvarlige lån**

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut i fra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjoner med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

Tabellen under gir en nærmere spesifisering av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og forpliktelser.

MILLIONER KRONER	30.09.2016		30.09.2015		31.12.2015	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Norske hold til forfall obligasjoner	10 316	11 376	11 417	12 476	10 922	11 838
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	22 917	25 064	27 047	28 658	23 897	25 492
Norske sertifikater	0	0	0	0	499	499
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	33 233	36 440	38 464	41 134	35 318	37 830
GJELDSINSTRUMENTER KLASIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Norske obligasjonslån	32 749	36 381	29 950	32 997	30 091	32 967
Utenlandske obligasjonslån	67 796	74 695	60 187	66 207	64 873	70 172
Norske sertifikater	718	718	0	0	0	0
Andre fordringer	13	13	16	16	23	23
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	101 276	111 808	90 153	99 220	94 987	103 162

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

MILLIONER KRONER	30.09.2016		30.09.2015		31.12.2015	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER						
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	1 706	1 706	2 089	2 089	1 845	1 845
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	1 706	1 706	2 089	2 089	1 845	1 845
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST						
Utlån med sikkerhet i pant	15 416	15 445	14 092	14 165	14 136	14 172
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	53 696	54 566	51 954	52 857	51 458	52 303
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	8 749	8 782	9 368	9 381	10 172	10 133
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	77 862	78 794	75 414	76 403	75 766	76 608
GJELDSINSTRUMENTER						
Norske obligasjoner	55 904	55 904	44 643	44 643	48 258	48 258
Norske sertifikater	12 088	12 088	7 638	7 638	9 877	9 877
Utenlandske obligasjoner	84 632	84 632	75 998	75 998	76 939	76 939
Utenlandske sertifikater	331	331	0	0	0	0
Plassering hos kredittinstitusjoner	15 817	15 817	16 676	16 676	17 419	17 419
Sum gjeldsinstrumenter	168 772	168 772	144 955	144 955	152 493	152 493
EGENKAPITALINSTRUMENTER						
Aksjer	109 726	109 726	98 111	98 111	107 102	107 102
Aksjefond	8 205	8 205	7 462	7 462	7 703	7 703
Eiendomsfond	295	295	737	737	370	370
Alternative investeringer	465	465	143	143	318	318
Sum egenkapitalinstrumenter	118 691	118 691	106 453	106 453	115 493	115 493
FORDRINGER						
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	10 410	10 410	7 605	7 605	1 004	1 004
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	73	73	69	69	74	74
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	24	24	22	22	10	10
Fordringer ved verdipapirhandel	6 156	6 156	1 326	1 326	2 445	2 445
Andre fordringer	185	185	1 443	1 443	217	217
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	16 848	16 848	10 465	10 465	3 751	3 751

NOTE 9 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

MILLIONER KRONER	30.09.2016		30.09.2015		31.12.2015	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELL GJELD						
Fondsobligasjonslån	1 781	1 781	1 518	1 292	1 564	1 588
Ansvarlige lån	6 132	6 369	9 337	9 172	9 541	9 506
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 766	2 766	2 917	2 917	2 915	2 915
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 689	21 689	17 024	17 024	18 987	18 987
Gjeld til og innskudd fra kunder	8 454	8 454	7 279	7 279	7 426	7 426
Sum finansiell gjeld	40 823	41 060	38 075	37 684	40 433	40 421
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET						
Gjeld til kredittinstitusjoner	8 173	8 173	1 635	1 635	2 184	2 184
Sum finansiell gjeld	8 173	8 173	1 635	1 635	2 184	2 184
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 486	1 486	1 080	1 080	1 183	1 183
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 486	1 486	1 080	1 080	1 183	1 183

MILLIONER KRONER	30.09.2016		30.09.2015		31.12.2015	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI						
Valutaterminer	6 598	767	175	6 707	177	6 378
Renteswaper	465	1 282	566	1 588	496	1 615
Rente- og valutaswaper	775	0	555	0	614	0
Aksjeopsjon	0	0	67	0	6	0
Sum finansielle derivater	7 839	2 049	1 363	8 295	1 292	7 993

NOTE 10 Innlån

MILLIONER KRONER	PÅLYDENDE I NOK	VALUTA	RENTE	FORFALL	BOKFØRT	BOKFØRT	BOKFØRT
					VERDI 30.09.2016	VERDI 30.09.2015	VERDI 31.12.2015
EVIGVARENDE ANSVARLIG LÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	0	EUR	Fast	Evigvarende	0	2 927	2 995
Kommunal Landspensjonskasse	554	JPY	Fast ¹	Evigvarende	759	688	704
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ²	2045	5 374	5 721	5 841
Sum ansvarlige lån	5 717				6 132	9 337	9 541
FONDSOBLIGASJONSLÅN							
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ³	2034	1 781	1 518	1 564
Sum fondsobligasjonslån	984				1 781	1 518	1 564

¹ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2017.² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.

NOTE 10 Innlån — forts.

MILLIONER KRONER	PÅLYDENDE I NOK	VALUTA	RENTE	FORFALL	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
UTSTEDTE OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT							
KLP Kommunekreditt AS	716	NOK	Flytende	2016	717	2 682	2 174
KLP Kommunekreditt AS	315	NOK	Fast	2017	318	1 017	644
KLP Kommunekreditt AS	2 239	NOK	Flytende	2017	2 244	4 018	4 008
KLP Kommunekreditt AS	3 970	NOK	Flytende	2018	3 975	4 011	4 005
KLP Kommunekreditt AS	4 500	NOK	Flytende	2019	4 506	2 002	4 505
KLP Kommunekreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 008	0	0
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	777	805	752
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2021	2 501	0	0
KLP Kommunekreditt AS	600	NOK	Fast	2021	607	0	0
KLP Boligkreditt AS	240	NOK	Flytende	2017	241	602	602
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2019	600	600	600
KLP Boligkreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 007	0	452
KLP Boligkreditt AS	1 100	NOK	Flytende	2021	1 103	1 203	1 203
Annet					86	85	42
Sum utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 530				21 689	17 024	18 987
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER							
KLP Banken AS	350	NOK	Flytende	2016	351	802	805
KLP Banken AS	300	NOK	Fast	2017	304	304	308
KLP Banken AS	500	NOK	Flytende	2017	500	500	500
KLP Banken AS	200	NOK	Fast	2018	207	207	202
KLP Banken AS	500	NOK	Flytende	2018	502	502	502
KLP Banken AS	900	NOK	Flytende	2019	902	600	600
KLP Fond	0	NOK	Fast	2015	0	908	0
KLP Fond	1 103	NOK	Fast	2016	1 103	0	1 433
KLP Fond	2 828	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	2 828	0	49
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2015	0	728	0
Kommunal Landspensjonskasse	4 236	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	4 236	0	700
KLP Banken AS	6	NOK	Flytende	2016	6	0	0
Annet					0	0	0
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	10 923				10 939	4 552	5 099
GJELD TIL OG INNSKUDD FRA KUNDER ⁴							
Privat	6 753	NOK			6 753	5 934	6 030
Næring	1 676	NOK			1 676	1 345	1 397
Utlandet	24	NOK			24	0	0
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	8 454				8 454	7 279	7 426
Sum innlån	47 607				48 997	39 710	42 617

⁴ Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd.

Noten viser finansiell gjeld konsernet har ved periodeslutt, hvor mesteparten er finansiering til KLP Bank konsernet. De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki

30.09.2016 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	55 273	55 273
Tomter	0	0	970	970
Eiendomsfond	0	0	1 001	1 001
Bygg	0	0	53 302	53 302
Utlån til virkelig verdi	0	1 706	0	1 706
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	46 634	106 341	0	152 975
Sertifikater	6 452	5 967	0	12 419
Obligasjoner	26 908	100 374	0	127 283
Obligasjonsfond	13 273	0	0	13 273
Utlån og fordringer	13 532	2 266	0	15 797
Aksjer og andeler	105 888	4 518	8 286	118 691
Aksjer	104 275	3 757	1 694	109 726
Aksjefond	1 613	0	75	1 688
Eiendomsfond	0	295	0	295
Spesialfond	0	465	0	465
Private Equity	0	0	6 517	6 517
Finansielle derivater	0	7 839	0	7 839
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	166 053	122 670	63 559	352 282
FORPLIKTELSENER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	2 049	0	2 049
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	7 070	1 103	0	8 173
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	7 070	3 152	0	10 222

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 766 millioner kroner per 30.09.2016.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	51 602	51 602
Tomter	0	0	862	862
Bygg	0	0	50 740	50 740
Utlån til virkelig verdi	0	2 089	0	2 089
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	41 053	87 245	0	128 298
Sertifikater	5 227	2 411	0	7 638
Obligasjoner	23 649	84 834	0	108 484
Obligasjonsfond	12 177	0	0	12 177
Utlån og fordringer	14 762	1 895	0	16 657
Aksjer og andeler	94 636	4 028	7 789	106 453
Aksjer	93 519	3 148	1 444	98 111
Aksjefond	1 117	0	73	1 190
Eiendomsfond	0	737	0	737
Spesialfond	0	143	0	143
Private Equity	0	0	6 272	6 272
Finansielle derivater	0	1 363	0	1 363
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	150 451	96 620	59 391	306 461
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	8 295	0	8 295
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	728	908	0	1 635
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	728	9 203	0	9 930

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 766 millioner kroner per 30.09.2016.

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	56 436	56 436
Tomter	0	0	872	872
Eiendomsfond	0	0	773	773
Bygg	0	0	54 791	54 791
Utlån til virkelig verdi	0	1 845	0	1 845
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	44 703	90 360	0	135 064
Sertifikater	6 974	2 903	0	9 877
Obligasjoner	25 506	87 458	0	112 964
Obligasjonsfond	12 224	0	0	12 224
Utlån og fordringer	16 407	1 022	0	17 429
Aksjer og andeler	103 716	3 768	8 009	115 493
Aksjer	102 582	3 080	1 439	107 102
Aksjefond	1 133	0	76	1 209
Eiendomsfond	0	370	0	370
Spesialfond	0	318	0	318
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	1 292	0	1 292
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	164 827	98 288	64 445	327 560
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	7 993	0	7 993
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	751	1 433	0	2 184
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	751	9 426	0	10 177

¹ Linjen «Gjeld til kredittinstitusjoner» i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 766 millioner kroner per 30.09.2016.

ENDRINGER I NIVÅ 3, VERDIPAPIRER	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	8 009	6 310	6 310
Solgt	-831	-967	-1 460
Kjøpt	1 327	1 812	2 270
Urealiserte endringer	-219	634	889
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	8 286	7 789	8 009
Realisert gevinst / tap	220	98	182

NOTE 11 Virkelig verdi hierarki — forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	56 436	44 467	44 467
Netto tilgang	-1 508	5 232	3 618
Urealiserte endringer	359	1 839	8 317
Øvrige endringer	-14	63	34
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	55 273	51 602	56 436
Realisert gevinst / tap	0	0	0
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	63 559	59 391	64 445

Urealiserte endringer og realisert gevinst/tap reflekteres på linjen «Netto verdiendringer på finansielle instrumenter» i konsernresultatet.

Tabellene «Endringene i nivå 3» viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markeder ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet unoterte aksjer og Private Equity.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 9. For beskrivelse av prising på investeringseiendom henvises det til årsrapporten.

For eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til årsrapporten. Alt av investeringseiendom inngår forøvrig i nivå 3. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant for verdipapirene. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5% gi en endring på 3 177 millioner kroner per 30.09.2016, 2 969 millioner kroner per 30.09.2015 og 3 222 millioner kroner per 31.12.2015 for eiendelene i nivå 3.

Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring er ikke inkludert i tabellen. Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring har 1 486 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi, alt i nivå 1. Per 30.09.2016 vil de 1 486 millioner kronene inngå med 757 millioner i aksjer og andeler i nivå 1, 721 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1 og det resterende er utlån og fordringer i nivå 1.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsakelig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det forøvrig utgangspunkt i verdien ved periodeslutt.

For aksjer er det i 3. kvartal 2016 flyttet 108 millioner fra nivå 1 til nivå 2 og det er flyttet 218 millioner fra nivå 2 til nivå 1, dette skyldes endringer i likviditet. Det er også flyttet aksjer for 168 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 3, dette skyldes at papirene ikke lenger er noterte. For rentepapirer er det ingen endringer i 3. kvartal.

NOTE 12 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer selskapets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	INNEN 1 MND.	1-12 MND.	1-5 ÅR	5-10 ÅR	OVER 10 ÅR	SUM
Ansvarlig lån ¹	15	1 009	916	6 305	0	8 245
Fondsobligasjonslån ¹	0	87	233	291	1 611	2 222
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	8 454	0	0	0	0	8 454
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 344	20 007	1 216	0	22 568
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 889	1 196	1 637	0	0	4 722
Finansielle derivater	1 217	1 233	998	35	-296	3 186
Leverandørgjeld	693	0	0	0	0	693
Betingede forpliktelser	14 880	0	0	0	0	14 880
Sum	27 148	4 868	23 791	7 847	1 314	64 969

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en mnd. med 0,4 millioner kroner og gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. med 0,1 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 64 969 millioner kroner.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	INNEN 1 MND.	1-12 MND.	1-5 ÅR	5-10 ÅR	OVER 10 ÅR	SUM
Ansvarlig lån ¹	14	3 276	1 675	6 927	0	11 892
Fondsobligasjonslån ¹	0	93	248	311	1 586	2 238
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	7 279	0	0	0	0	7 279
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	414	15 244	1 997	0	17 656
Gjeld til kredittinstitusjoner	6 764	463	2 571	0	0	9 798
Finansielle derivater	2 983	3 407	1 592	219	-219	7 982
Leverandørgjeld	1 621	0	0	0	0	1 621
Betingede forpliktelser	14 455	0	0	0	0	14 455
Sum	33 115	7 654	21 331	9 454	1 367	72 921

¹Noe av den ansvarlige lånekapitalen er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en mnd. med 478 millioner kroner, derivater med forfall mellom 1-12 mnd. med 77 millioner kroner og gjeld til kredittinstitusjoner med forfall innen 1 mnd. faller med 201 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet blir da 72 166 millioner kroner.

NOTE 12 Likviditetsrisiko - forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	INNEN 1 MND.	1-12 MND.	1-5 ÅR	5-10 ÅR	OVER 10 ÅR	SUM
Ansvarlig lån ¹	0	3 309	1 708	6 995	0	12 012
Fondsobligasjonslån ¹	0	64	258	322	1 641	2 285
Gjeld til og innskudd fra kunder (uten bestemt forfall)	7 426	0	0	0	0	7 426
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	2 445	16 115	1 233	0	19 793
Gjeld til kredittinstitusjoner	5 987	860	2 154	0	0	9 001
Finansielle derivater	2 945	3 027	1 785	156	-282	7 631
Leverandørgjeld	736	0	0	0	0	736
Betingede forpliktelser	14 346	0	0	0	0	14 346
Sum	31 440	9 706	22 019	8 707	1 358	73 230

¹ Noe av den ansvarlige lånekapitalen er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en mnd. med 313 millioner kroner og derivater med forfall mellom 1-12 mnd. med 63 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet blir da 72 854 millioner kroner.

Tabellen over viser de samlede finansielle forpliktelsene konsernet har på rentebetalinger og innbetaling av hovedstol, basert på forfall. KLP Banken konsern innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

Med likviditetsrisiko menes risikoen for at konsernet ikke skal klare å innfri de finansielle forpliktelsene som det har. Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av eiendelene er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at det til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning AS forvalter likviditeten. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser.

NOTE 13 Renterisiko

30.09.2016 MILLIONER KRONER	INNTIL 3 MND.	FRA 3 MND. TIL 12 MND.	FRA 1 ÅR TIL 5 ÅR	FRA 5 ÅR TIL 10 ÅR	OVER 10 ÅR	ENDRING I KONTANTSTRØM 01.01.2016 - 30.09.2016	SUM	SUM JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
EIENDELER								
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	39	-5	-36	-85	-295	-37	-419	-403
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	5	5	5
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-56	-82	-1 132	-1 931	-1 643	220	-4 624	-4 079
Rentefondsandeler	-783	0	0	0	0	0	-783	-783
Spesialfond	0	0	0	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	-1	-3	0	0	0	119	115	101
Utlån	0	0	0	0	0	245	245	245
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	35	35	35
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	70	70	70
Sum eiendeler	-801	-90	-1 168	-2 015	-1 938	657	-5 355	-4 809
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-84	-84	-84
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	4	38	30	0	-244	-172	-172
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-27	-3	139	135	2	44	289	289
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	72	99	0	171	171
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-25	-25	-25
Sum forpliktelser	-27	1	176	238	101	-309	180	180
Sum før skatt	-828	-89	-992	-1 778	-1 837	349	-5 175	-4 629
Sum etter skatt	-621	-66	-744	-1 333	-1 378	261	-3 881	-3 472

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 13 Renterisiko — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	INNTIL 3 MND.	FRA 3 MND. TIL 12 MND.	FRA 1 ÅR TIL 5 ÅR	FRA 5 ÅR TIL 10 ÅR	OVER 10 ÅR	ENDRING I KONTANTSTRØM 01.01.2015 - 30.09.2015	SUM	SUM JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
EIENDELER								
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	0	0	9
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	7	15	-106	-90	-228	-44	-446	-401
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	5	5	5
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-30	-85	-1 068	-1 832	-1 369	188	-4 196	-1 346
Rentefondsandeler	-727	0	0	0	0	0	-727	-3 232
Spesialfond	0	0	0	0	0	0	0	26
Utlån og fordringer	0	-4	0	0	0	104	99	68
Utlån	0	0	0	0	0	201	201	201
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	26	26	26
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	50	50	50
Sum eiendeler	-751	-74	-1 174	-1 922	-1 596	529	-4 988	-4 595
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-72	-72	-72
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	0	28	42	0	-198	-128	-128
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-6	9	126	196	2	49	377	286
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	79	48	0	127	127
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-4	-4	-4
Sum forpliktelser	-6	9	154	317	50	-225	300	209
Sum før skatt	-756	-65	-1 020	-1 605	-1 546	305	-4 688	-4 385
Sum etter skatt	-552	-48	-745	-1 172	-1 129	222	-3 422	-3 201

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 13 Renterisiko — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	INNTIL 3 MND.	FRA 3 MND. TIL 12 MND.	FRA 1 ÅR TIL 5 ÅR	FRA 5 ÅR TIL 10 ÅR	OVER 10 ÅR	ENDRING I KONTANTSTRØM		SUM	SUM JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
						01.01.2015 - 31.12.2015			
EIENDELER									
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	36	11	-116	-164	-294	-57	-585	-546	
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6	6	
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-39	-85	-1 141	-1 741	-1 300	253	-4 053	-3 618	
Rentefondsandeler	-730	0	0	0	0	0	-730	-730	
Spesialfond	0	0	0	0	0	0	0	0	
Utlån og fordringer	0	-2	0	0	0	158	156	144	
Utlån	0	0	0	0	0	423	423	423	
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	25	25	25	
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	51	51	51	
Sum eiendeler	-733	-76	-1 257	-1 905	-1 594	860	-4 705	-4 244	
FORPLIKTELSE									
Innskudd	0	0	0	0	0	-74	-74	-74	
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapir	0	1	59	0	0	-224	-165	-165	
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-7	18	132	254	2	64	463	447	
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	79	58	0	137	137	
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-7	-7	-7	
Sum forpliktelser	-7	18	191	333	60	-241	354	337	
Sum før skatt	-740	-58	-1 067	-1 572	-1 534	619	-4 351	-3 906	
Sum etter skatt	-540	-42	-779	-1 148	-1 119	452	-3 176	-2 852	

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser er i denne sammenheng aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom perioden det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer, faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

Konsernets investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 14 Kredittrisiko

30.09.2016 MILLIONER KRONER	INVESTMENT GRADE AAA TIL BBB	LAVERE RATING	OFFENTLIG GARANTI	BANK OG FINANS	BOLIGLÅN < 80% ¹	BOLIGLÅN > 80% ¹	ØVRIGE	TOTALT	TOTALT JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	30 002	0	20	10	0	0	3 200	33 233	33 233
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	75 354	0	1 184	0	0	0	24 737	101 276	101 276
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	112 807	288	7 953	7 273	0	0	11 381	139 702	127 812
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	13 273	13 273	13 273
Utlån og fordringer	15 063	0	0	734	0	0	0	15 797	14 033
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	7 839	0	0	0	0	0	0	7 839	7 019
Kontanter og innskudd	3 525	0	0	0	0	0	0	3 525	3 525
Utlån	0	0	56 383		12 588	2 779	7 818	79 568	79 568
Sum	244 590	288	65 542	8 017	12 588	2 779	60 410	394 213	379 739

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	SUM INVEST- MENT GRADE
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	15 353	2 970	7 117	4 562	30 002
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	16 673	19 834	34 321	4 527	75 354
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	46 284	16 522	33 807	16 193	112 807
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	1 198	13 672	193	15 063
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	1 665	6 174	0	7 839
Kontanter og innskudd	0	76	3 449	0	3 525
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	78 310	42 266	98 539	25 475	244 590

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

NOTE 14 Kreditrisiko — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	INVESTMENT GRADE AAA TIL BBB	LAVERE RATING	OFFENTLIG GARANTI	BANK OG FINANS	BOLIGLÅN < 80% ¹	BOLIGLÅN > 80% ¹	ØVRIGE	TOTALT	TOTALT JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	35 207	0	83	5	0	0	3 169	38 464	38 464
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	71 041	0	921	0	0	0	18 191	90 153	90 137
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	97 850	544	3 095	5 323	0	0	9 309	116 121	106 607
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 177	12 177	12 177
Utlån og fordringer	16 099	0	0	558	0	0	0	16 657	15 274
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 363	0	0	0	0	0	0	1 363	1 342
Kontanter og innskudd	2 576	0	0	0	0	0	0	2 576	2 576
Utlån	0	0	54 711	0	12 549	1 493	8 750	77 503	77 503
Sum	224 136	544	58 811	5 885	12 549	1 493	51 595	355 014	344 080

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	SUM INVEST- MENT GRADE
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	17 975	2 527	10 602	4 104	35 207
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	23 563	13 440	30 939	3 099	71 041
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	28 470	21 937	33 185	14 258	97 850
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 247	13 667	185	16 099
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	188	1 175	0	1 363
Kontanter og innskudd	0	0	2 576	0	2 576
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	70 008	40 339	92 144	21 645	224 136

NOTE 14 Kredittrisiko — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	INVESTMENT GRADE AAA TIL BBB	LAVERE RATING	OFFENTLIG GARANTI	BANK OG FINANS	BOLIGLÅN < 80% ¹	BOLIGLÅN > 80% ¹	ØVRIGE	TOTALT	TOTALT JUSTERT FOR IKKE- KONTROLLERENDE EIERINTERESSERS ANDEL
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	32 117	0	31	5	0	0	3 165	35 318	35 318
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	76 046	0	522	253	0	0	18 165	94 987	94 987
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	98 801	553	4 527	10 265	0	0	8 694	122 840	113 182
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 224	12 224	12 224
Utlån og fordringer	16 922	0	0	507	0	0	0	17 429	16 576
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 292	0	0	0	0	0	0	1 292	1 263
Kontanter og innskudd	2 424	0	0	0	0	0	0	2 424	2 424
Utlån	0	0	54 022	0	12 154	1 932	9 504	77 611	77 611
Sum	227 603	553	59 102	11 030	12 154	1 932	51 752	364 126	353 585

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	SUM INVEST- MENT GRADE
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	18 157	2 558	7 691	3 711	32 117
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 492	16 959	32 460	4 136	76 046
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	42 436	14 153	28 244	13 969	98 801
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 608	14 096	219	16 922
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	174	1 118	0	1 292
Kontanter og innskudd	0	32	2 392	0	2 424
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	83 085	36 483	86 001	22 035	227 603

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell,

hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 61,2 milliarder kroner per 30.09.2016. KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

NOTE 14 Kredittrisiko — forts.

MILLIONER KRONER	30.09.2016		30.09.2015		31.12.2015	
	Konsolidert	Justert for ikke-kontrollerende eierinteressers andel	Konsolidert	Justert for ikke-kontrollerende eierinteressers andel	Konsolidert	Justert for ikke-kontrollerende eierinteressers andel
TI STØRSTE MOTPARTER						
Motpart 1	15 975	15 379	13 061	12 651	14 247	13 712
Motpart 2	12 136	11 455	9 510	8 927	10 180	9 602
Motpart 3	8 379	8 379	8 745	8 745	9 091	9 091
Motpart 4	7 572	5 965	6 256	6 256	6 247	6 247
Motpart 5	6 005	5 909	5 643	5 581	6 118	5 816
Motpart 6	5 996	5 865	4 587	4 179	5 907	4 347
Motpart 7	5 965	5 670	4 186	3 678	4 566	3 526
Motpart 8	4 746	4 692	3 287	3 287	3 419	3 327
Motpart 9	3 301	3 221	3 273	3 238	3 378	3 283
Motpart 10	3 256	3 153	3 264	3 209	3 325	3 247
Totalt	73 331	69 689	61 812	59 752	66 478	62 199

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. «Justert for ikke-kontrollerende eierinteresser» inkluderer kun det som er i konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kredittrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

NOTE 15 Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Premiereserve - ordinær tariff	379 174	358 542	356 199
Premiefond, bufferfond og pensjonistenes overskuddsfond	13 681	10 971	15 540
Tilleggsavsetning	20 410	17 230	20 322
Kursreguleringsfond	26 076	17 499	21 529
Andre avsetninger	51	195	209
Udisponert resultat tilført forsikringskontraktene	6 896	2 316	0
Sum forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	446 289	406 753	413 799

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Premiereserve	1 479	1 071	1 175
Innskuddsfond	7	9	8
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 486	1 080	1 183

NOTE 16 Annen kortsiktig gjeld

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	5 836	1 565	480
Påløpt ikke utlignet skatt	223	250	236
Forskuddstrekk pensjonsordning	328	313	329
Leverandørgjeld	120	797	681
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsviksomheten	1 609	1 733	106
Øvrig kortsiktig gjeld	807	173	2 424
Sum annen kortsiktig gjeld	8 922	4 831	4 255

NOTE 17 Solvensmargindekning

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningssfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede

etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5 % av selskapets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker kapitaldekningen.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er selskapets kapitaldekning 197 % som er godt over selskapets mål om minst 150 %. Med det midlertidige fradraget er kapitaldekningen 333 %.

	30.09.2016	31.12.2015
Solvens II	197 %	181 %

MILLIARDER KRONER	30.09.2016		30.09.2016
FORENKLET SOLVENS II BALANSE			
Eiendeler, bokført	499	Beste estimat	452
Merverdier HTF/lån og fordringer	14	Risikomargin	14
Merverdier øvrige utlån	1	Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8
Øvrige mer/mindreverdier	-1	Andre forpliktelser	14
Utsatt skattefordel	0	Utsatt skatteforpliktelse	0
Sum eiendeler	513	Sum forpliktelser	488
		Eiendeler minus forpliktelser	25
		- Utsatt skattefordel	0
		- Risikoutjevningssfond mm.	-4
		+ Fondsobligasjonslån	2
		Basiskapital - kapitalgruppe 1	23
		Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	23
		Ansvarlige lån	7
		Risikoutjevningssfond osv.	4
		Basiskapital - kapitalgruppe 2	10
		Supplerende kapital	9
		Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	9
		Frdrag for maks. kapital i gruppe 2	-12
		Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	8
		Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	31
		Solvenskapitalkrav (SCR)	16
		Minstekapitalkrav (MCR)	4
		Kapitaldekning Solvens II	197 %

NOTE 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

30.09.2016 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO			NETTO BELØP JUSTERT FOR IKKE-KON- TROLLERENDE EIERINTERESS- ERS ANDEL
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP	
EIENDELER							
Finansielle derivater	7 839	0	7 839	-1 469	-6 413	160	119
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	7 839	0	7 839	-1 469	-6 413	160	119
GJELD							
Finansielle derivater	2 049	0	2 049	-1 469	-716	22	22
Repoer	1 103	0	1 103	0	0	1 103	1 103
Sum	3 152	0	3 152	-1 469	-716	1 125	1 125

30.09.2015 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO			NETTO BELØP JUSTERT FOR IKKE-KON- TROLLERENDE EIERINTERESS- ERS ANDEL
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP	
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 363	0	1 363	-729	-613	47	47
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 363	0	1 363	-729	-613	47	47
GJELD							
Finansielle derivater	8 295	0	8 295	-729	-5 739	1 847	1 120
Repoer	908	0	908	0	0	908	1 839
Sum	9 203	0	9 203	-729	-5 739	2 754	2 958

NOTE 18 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2015 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO			NETTO BELØP JUSTERT FOR IKKE-KON- TROLLERENDE EIERINTERESS- ERS ANDEL
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP	
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58
GJELD							
Finansielle derivater	7 993	0	7 993	-649	-4 447	2 909	2 563
Repoer	1 434	0	1 434	0	0	1 434	1 434
Sum	9 427	0	9 427	-649	-4 447	4 343	3 997

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene inkluderer alle enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

NOTE 19 Pensjonsforpliktelse

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Balanseført netto forpliktelse 01.01.	634	755	755
Resultatført pensjonskostnad	64	85	141
Resultatført finanskostnad	10	12	23
Aktuarielle gevinster og tap (Estimatavvik)	99	-93	-195
Innbetalt premie/tilskudd inklusive arbeidsgiveravgift	-52	-47	-89
Balanseført netto forpliktelse 30.09./31.12.	755	711	634

FORUTSETNINGER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Diskonteringsrente	2,10 %	2,50 %	2,70 %
Lønnsvekst	2,25 %	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,00 %	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,24 %	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	14,10 %

Effekten av endringer i forutsetningene er en økning av forpliktelsen med 99 millioner kroner per 30.09.2016. Endringen er ført i utvidet resultat i resultatregnskapet.

Nøkkeltall - akkumulert

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	2. KVARTAL 2016	1.KVARTAL 2016	4. KVARTAL 2015	3. KVARTAL 2015	2. KVARTAL 2015	1. KVARTAL 2015	4. KVARTAL 2014
KLP KONSERN								
Resultat før skatt	2 085	1 378	578	5 138	1 889	1 302	606	1 189
Forvaltningskapital	588 940	577 072	553 123	543 262	526 731	526 044	513 221	490 894
Egenkapital	26 827	25 049	23 997	23 665	20 620	18 992	18 466	17 558
Kapitaldekning	i/a	i/a	i/a	11,7 %	11,0 %	11,0 %	9,1 %	9,2 %
Kapitaldekning Solvens II	197 %	180 %	181% ²	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Antall ansatte i konsernet	949	952	942	939	920	914	906	899
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE								
Resultat før skatt	1 858	1 196	464	4 876	1 613	1 196	549	959
Premieinntekter for egen regning	29 715	19 674	7 556	38 789	31 985	25 548	15 948	62 454
- herav tilflyttet premiereserve	3 529	1 736	1 838	9 247	9 273	9 594	10 035	30 175
Erstatninger for egen regning	12 202	8 039	4 004	15 277	11 418	7 574	3 771	17 996
- herav fraflyttet premiereserve, tilleggsavs. og kursreguleringsfond	124	124	104	147	147	147	126	4 364
Eiendeler i kollektivporteføljen	447 945	444 205	427 791	421 835	405 551	409 164	403 452	387 982
Eiendeler i investeringsvalgporteføljen	2 199	2 105	2 060	2 050	2 020	2 056	1 978	1 958
Forsikringskundernes fond inkludert opptjent resultat	444 748	434 146	419 099	412 363	405 343	406 927	398 314	378 602
- herav fond med garantert avkastning	391 495	385 763	375 583	370 607	368 390	352 857	345 233	331 240
Ansvarlig kapital Solvens II	30 604	28 544	28 100	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Kapitaldekning Solvens II	208 %	189 %	187% ³	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Ansvarlig kapital	i/a	i/a	i/a	28 340	26 161	25 364	20 172	19 951
Risikoresultat I	475	278	152	498	473	294	180	701
Risikoresultat II ¹	i/a	i/a	i/a	19 644	i/a	i/a	i/a	i/a
Avkastningsresultat	6 759	3 952	2 023	3 452	2 134	2 607	1 332	5 059
Administrasjonsresultat	135	65	20	264	197	132	58	345
Soliditetskapital	103 885	96 744	94 955	84 577	80 101	79 171	80 217	73 909
Solvensmargindekning (Solvens I)	i/a	i/a	i/a	280 %	245 %	241 %	222 %	228 %
Kapitaldekning	i/a	i/a	i/a	12,2 %	11,4 %	11,3 %	9,5 %	9,5 %
Kjernekapitaldekning	i/a	i/a	i/a	8,6 %	7,9 %	7,7 %	8,1 %	8,1 %
Bokført avkastning kollektivporteføljen	3,5 %	2,2 %	1,1 %	3,6 %	2,6 %	2,0 %	1,0 %	4,3 %
Verdijustert avkastning kollektivporteføljen	4,4 %	2,7 %	1,0 %	4,0 %	2,0 %	2,3 %	2,2 %	6,9 %
Avkastning investeringsvalgporteføljen	4,4 %	2,5 %	0,9 %	4,0 %	1,7 %	2,5 %	2,3 %	6,7 %
Avkastning selskapsporteføljen	4,0 %	2,7 %	1,0 %	4,8 %	3,2 %	2,4 %	1,3 %	7,3 %

¹Endring i uførefinansiering, ny uføretariff og spesielle forhold i sykepleierordningen frigjør 19 644 millioner kroner fra premiereserver i 2015.

²Rapportert 190% i 1. kvartal, men korrigert til 181% etter endr. 1. kvartalsrapportering.

³Rapportert 197% i 1. kvartal, men korrigert til 187% etter endr. 1. kvartalsrapportering.

Nøkkeltall - akkumulert — forts

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	2. KVARTAL 2016	1.KVARTAL 2016	4. KVARTAL 2015	3. KVARTAL 2015	2. KVARTAL 2015	1. KVARTAL 2015	4. KVARTAL 2014
KLP SKADEFORSIKRING AS								
Resultat før skatt	185,6	116,3	49,5	183,1	46,3	15,6	-58,3	306,8
Opptjente brutto premier	894,9	588,9	290,3	1086,8	806,9	529,0	259,3	893,6
Premieinntekter for egen regning	851,9	560,5	276,4	1035,1	768,4	503,4	246,7	841,9
Egenkapital	1808,9	1755,2	1705,7	1672,2	1540,4	1512,8	1456,4	1508,3
Skadeprosent	80,6 %	80,0 %	76,9 %	77,7 %	86,1 %	93,7 %	131,6 %	68,8 %
Totalkostnadsprosent	101,6 %	101,7 %	100,2 %	98,8 %	106,4 %	114,0 %	153,8 %	91,9 %
Avkastning på midler til forvaltning	4,9 %	3,1 %	1,3 %	4,4 %	2,5 %	2,3 %	1,9 %	6,5 %
Ansvarlig kapital Solvens II	1805	1789	1910	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Kapitaldekning Solvens II	275 %	278 %	285 %	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Kapitaldekning	i/a	i/a	i/a	48,9 %	41,4 %	40,0 %	41,8 %	44,0 %
Ansvarlig kapital	i/a	i/a	i/a	1059,9	884,2	882,7	884,4	895,4
Årlig premievolum person	408,7	387,4	367,5	354,4	344,3	329,9	312,7	295,7
Årlig premievolum arbeidsgiver	826,2	822,8	813,2	762,2	769,7	763,9	756,6	629,5
Netto nyttegning (akkumulert innenfor året)	83,0	52,0	21,9	112,1	64,1	47,3	26,4	57,0
KLP BEDRIFTSPENSJON AS								
Resultat før skatt	-9,4	-6,9	-4,7	-24,2	-15,6	-6,8	-7,1	-22,7
Premieinntekter for egen regning	383,8	249,1	134,2	485,6	378,1	235,7	113,2	409,9
- herav tilflyttet premiereserve	101,9	65,3	40,9	149,7	128,3	72,7	34,4	149,3
Forsikringskundernes fond inkludert opptjent resultat	3026,8	2 873,4	2 748,1	2 618,6	2 491,3	2 405,1	2 330,1	2 152,2
- herav fond med garantert avkastning	1357,6	1 350,6	1 342,9	1 293,4	1 274,6	1 389,4	1 383,4	1 310,3
Avkastningsresultat	13,2	8,6	2,5	22,8	13,1	10,0	5,5	17,3
Risikoresultat	3,8	-0,0	0,6	-1,8	-1,4	3,1	-2,0	5,2
Administrasjonsresultat	-18,6	-12,8	-7,6	-27,5	-19,3	-13,5	-7,1	-30,7
Ansvarlig kapital Solvens II	101	89	73	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Kapitaldekning Solvens II	98 %	69 %	57 %	i/a	i/a	i/a	i/a	i/a
Ansvarlig kapital	i/a	i/a	i/a	295,2	96,6	103,6	104,5	84,5
Soliditetskapital	516,9	516,3	480,0	461,0	254,4	258,0	295,4	265,4
Solvensmargindekning (Solvens I)	i/a	i/a	i/a	445 %	164 %	181 %	184 %	167 %
Kapitaldekning	i/a	i/a	i/a	35,4 %	12,7 %	14,2 %	14,5 %	12,7 %
Bokført kapitalavkastning kollektiv-portefølje	3,3 %	2,2 %	1,0 %	4,8 %	3,4 %	2,4 %	1,3 %	4,6 %
Verdijustert kapitalavkastning kollektiv-portefølje	4,4 %	2,8 %	1,1 %	4,7 %	2,8 %	2,5 %	2,0 %	6,1 %
Avkastning innskuddspensjon med investeringsvalg	4,4 %	1,8 %	-0,2 %	2,1 %	-0,9 %	2,5 %	3,3 %	8,8 %
Avkastning selskapsportefølje	2,3 %	1,7 %	1,1 %	0,9 %	0,5 %	0,7 %	0,8 %	3,6 %

Nøkkeltall - akkumulert — forts

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	2. KVARTAL 2016	1.KVARTAL 2016	4. KVARTAL 2015	3. KVARTAL 2015	2. KVARTAL 2015	1. KVARTAL 2015	4. KVARTAL 2014
KLP BANKEN KONSERN								
Resultat før skatt	90,7	58,0	19,9	49,6	34,4	14,8	-1,8	28,3
Netto renteinntekter	149,4	100,3	50,9	187,1	133,1	81,4	38,4	133,1
Øvrige driftsinntekter	49,3	32,1	15,5	67,9	51,0	34,1	17,2	68,0
Driftskostnader og avskrivninger	-126,1	-89,1	-53,0	-170,2	-122,1	-86,8	-46,3	-157,4
Netto realisert/urealisert endring finansielle instrumenter til virkelig verdi	18,5	14,9	6,5	-34,1	-27,7	-14,1	-11,6	-14,4
Innskudd	8 454	8 252	7 884	7 426	7 279	7 305	7 128	6 251
Utlån med pant i bolig	12 812	12 294	11 311	10 713	10 438	9 604	9 439	8 608
Utlån med offentlig garanti	17 336	16 048	15 783	15 646	15 808	15 591	15 951	16 338
Misligholdte lån	24	28	33	29	27	34	26	26
Innlån ved utstedelse av verdipapirer	24 455	23 799	22 283	21 902	19 941	20 777	21 553	21 687
Andre innlån	0	0	0	-	-	-	-	-
Forvaltningskapital	34 949	34 145	32 200	31 294	29 267	29 814	30 470	29 755
Gjennomsnittlig forvaltningskapital	33 122	32 720	31 747	30 525	29 511	29 785	30 112	27 881
Egenkapital	1 598	1 574	1 545	1 508	1 495	1 278	1 266	1 285
Rentenetto	0,45 %	0,31 %	0,16 %	0,61 %	0,45 %	0,27 %	0,13 %	0,48 %
Resultat av ordinær drift før skatt	0,27 %	0,18 %	0,06 %	0,16 %	0,12 %	0,06 %	-1,01 %	0,10 %
Egenkapitalavkastning før skatt	5,67 %	3,68 %	1,29 %	3,21 %	2,30 %	1,32 %	-0,14 %	2,24 %
Kapitaldekning	16,8 %	16,5 %	17,5 %	17,6 %	17,9 %	15,1 %	15,6 %	16,7 %
Antall personkunder	45 246	43 566	42 287	39 759	38 248	37 335	35 677	33 104
Herav medlemmer i KLP	32 066	31 070	29 501	27 448	26 337	25 586	24 270	22 291
KLP KAPITALFORVALTNING AS								
Resultat før skatt	18,1	1,8	-4,9	46,1	44,7	27,0	10,3	56,3
Totale midler til forvaltning	431 741	417 789	408 451	398 471	382 580	383 411	391 040	370 840
Midler forvaltet for eksterne kunder	49 434	46 509	44 526	44 797	40 892	40 388	41 023	36 130

Kvartalsregnskap 3/2016

IKKE-FINANSIELT REGNSKAP

Ikke-finansielt regnskap

NOTE	PER 3. KVARTAL 2016	PER 2. KVARTAL 2016	PER 1. KVARTAL 2016	2015	2014	2013	2012	2011
ANSVARLIGE INVESTERINGER								
1	antall selskaper utelukket fra investeringsporteføljen	159	159	124	124	99	64	64
1	antall nye selskaper utelukket fra investeringsporteføljen	0	36	0	20	31	9	6
	antall reinkluderte selskaper i investeringsporteføljen	0	1	0	4	1	4	1
	antall generalforsamlinger i norske selskaper hvor KLP har stemt (andel)	102 (96%)	88 (96%)	8 (73%)	97 (91%)	105 (93%)	95 (95%)	113 (92%)
	antall generalforsamlinger i utenlandske selskaper hvor KLP har stemt (andel)	2 335 (89%)	2 046 (89%)	297 (66%)	2 445 (83%)	2 439 (82%)	2 099 (75%)	1662
2	antall selskaper KLP har fulgt opp	171	123	86	176	109	41	143
	markedsverdi av direkte investeringer i fornybar energi i Norge (MNOK)	23 122	22 092	21 194	20 189	19 876	18 865	
	markedsverdi av direkte investeringer i fornybar energi i utviklingsland (MNOK)	238	252	250	226	131	36	
	markedsverdi av direkte investeringer i bank og finans i utviklingsland (MNOK)	261	248	229	229	201	8	
	markedsverdi av investeringer i Europeisk infrastruktur fond (MNOK)	487	484	443				
ANSATTE								
	antall ansatte	949	952	942	939	899	856	775
	sykefravær hittil i år	4,2 %	4,5 %	5,3 %	4,2 %	4,7 %	3,9 %	4,6 %
MILJØ								
3	energiforbruk kWh KLP Huset hittil i år	2 548 840	1 860 076	1 116 567	3 276 544	3 452 909	3 487 989	3 489 425
3	energiforbruk kWh egne kontorer Trondheim hittil i år	202 060	119 706	66 470	232 399	230 936	254 063	165 135
4	energiforbruk kWh eget kontor Bergen hittil i år	239 876	190 873	139 011	413 699	416 813	507 026	445 918
5	kilo CO2-ekvivalenter fra KLP ansattes forretningsreiser med fly hittil i år	432 879	289 517	136 564	650 557	652 324	609 203	387 429

NOTE 1 Utelukkede selskaper

I 2014 ble det innført et nytt utelukkelseskriterie; kullbasert virksomhet. Dette har medført en økning i antall utelukkede selskaper fra KLP sin investeringsportefølje.

NOTE 2 Dialog

Antall selskaper som KLP har vært i direkte kontakt med i angitt tidsrom angående sosiale- miljø-, eller styringsmessige utfordringer knyttet til selskapets drift. Dette inkluderer både selskaper som har tatt initiativet til å kommunisere hvordan de håndterer samfunnsansvarsutfordringer på en positiv måte, samt tilfeller hvor KLP har innledet kontakt på bakgrunn av bekymringsverdige opplysninger.

NOTE 3 Energiforbruk

KLP benytter Optima energioppfølgingssystem. Systemet gir automatisk avlesning av strømforbruket. Dersom det oppstår problemer med avlesningen sendes det fiktive/genererte timesverdier til totalberegningen. KLP Huset har flere titalls målere hvor slike feil kan oppstå. Det benyttes til enhver tid oppdaterte tall på vårt energiforbruk. Forsinket oppdatering kan gjøre at energiforbruket endres tilbake i tid.

NOTE 4 Energiforbruk regionskontor Bergen

KLPs regionskontor i Bergen flyttet til nye lokaler 13.06.2016. Dette fører til et lavere energiforbruk for lokasjon Bergen i tredje kvartal 2016, grunnet manglende energitall for KLPs andel av strømforbruket i fellesarealer. Vi har heller ikke mot-tatt sluttoppgjør for strømforbruket fra våre forrige kontor-lokaler i Bergen. Fullstendige Energital er ikke tilgjengelige på rapporteringsdatoen. Energitalene for lokasjon Bergen vil derfor bli oppdatert for året som en helhet i fjerde kvartal.

NOTE 5 Utslipp fra flyreiser

KLP igangsatte tiltak for å redusere antall i flyreiser og tilhørende klimagassutslipp i 2016. Klimagassutslipp fra fly er redusert med 15,3 prosent hittil i år.

Kvartalsregnskap **3/2016**

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
3	Premieinntekter for egen regning	10 041	6 438	29 715	31 985	38 789
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	566	1 369	2 114	3 482	5 832
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	2 005	2 133	6 323	6 462	8 469
	Verdiendringer på investeringer	3 764	-3 080	7 078	2 215	7 082
	Realisert gevinst og tap på investeringer	939	-1 795	2 958	-4 625	-5 955
	Netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	7 274	-1 373	18 473	7 533	15 428
	Netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	39	-15	90	32	77
	Andre forsikringsrelaterte inntekter	238	220	694	665	888
4	Erstatninger	-4 163	-3 827	-12 202	-11 418	-15 283
	Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - kontraktsfaste forpliktelser	-9 712	-1 000	-27 443	-23 987	-16 532
	Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - særskilt investeringsportefølje	-19	-6	-76	-73	-9
	Midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfaste forpliktelser	0	0	0	0	-17 508
	Ufordelt overskuddsmidler til forsikringskontraktene	-2 862	397	-6 891	-2 294	0
5	Forsikringsrelaterte driftskostnader	-212	-215	-668	-678	-922
	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-236	-219	-690	-648	-874
	Resultat av teknisk regnskap	388	399	1 003	1 117	4 054
	Netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	367	225	1 160	770	1 232
	Andre inntekter	-2	2	-1	8	13
	Forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-91	-142	-304	-283	-422
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	274	85	855	495	822
	Resultat før skattekostnad	662	484	1 858	1 613	4 876
	Skattekostnader	-170	-101	85	-203	-489
	Resultat før andre resultatkomponenter	492	383	1 944	1 410	4 387
11	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte	-7	63	-66	63	124
	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	2	-17	16	-17	-31
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-5	46	-49	46	93
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden	-4	30	-33	30	71
	Justering av forsikringsforpliktelsene	1	-9	10	-9	-20
	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	1	-6	6	-6	-13
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-2	15	-17	15	39
	Utvidet resultat	-7	61	-66	61	132
	Totalresultat	485	445	1 877	1 471	4 519

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
EIENDELER				
EIENDELER I SELSKAPSPORTEFØLJEN				
	Immaterielle eiendeler	497	430	454
7	Investeringseiendommer	991	883	893
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 744	1 588	1 673
	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	4 026	3 421	3 738
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 177	16 123	16 304
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 950	9 254	9 458
	Fordringer	10 014	7 128	759
	Andre eiendeler	699	590	693
	Sum eiendeler i selskapsporteføljen	43 098	39 416	33 973
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE				
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	52 665	49 920	53 386
	Aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	385	336	364
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	167 726	161 124	162 588
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	227 170	194 171	205 497
	Sum investeringer i kollektivporteføljen	447 945	405 551	421 835
	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	260	247	264
6	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	731	674	678
6,7	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 208	1 099	1 108
	Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen	2 199	2 020	2 050
	Sum eiendeler i kundeporteføljene	450 145	407 571	423 885
	Sum eiendeler	493 243	446 987	457 858

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSE				
	Innskutt egenkapital	11 723	10 404	10 422
	Opptjent egenkapital	15 064	10 139	13 186
	Sum egenkapital	26 787	20 543	23 609
6	Ansvarlig lånekapital mv.	7 914	10 855	11 105
	Premiereserve	376 071	355 727	353 401
	Tilleggsavsetninger	20 259	17 109	20 170
	Kursreguleringsfond	26 001	17 450	21 472
	Premiefond, innskuddsfond og pensjonistenes overskuddsfond	13 431	10 735	15 284
	Udisponert resultat til kunder	6 827	2 307	0
	Sum forsikringsforpliktelse - kontraktsfastsatte forpliktelse	442 588	403 328	410 327
	Premiereserve	1 756	1 707	1 684
	Tilleggsavsetninger	114	91	114
	Premiefond, innskuddsfond og pensjonistenes overskuddsfond	237	221	238
	Udisponert resultat til kunder	53	-3	0
	Sum forsikringsforpliktelse - særskilt investeringsportefølge	2 160	2 015	2 036
11	Pensjonsforpliktelse	500	469	423
	Forpliktelse ved skatt	338	138	446
9	Forpliktelse	12 900	9 581	9 793
	Påløpte kostnader og mottatte ikke opptjente inntekter	55	58	120
	Sum egenkapital og forpliktelse	493 243	446 987	457 858
POSTER UTENOM BALANSEN				
	Betingede forpliktelse	13 589	13 764	13 721

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

2016 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL		SUM EGENKAPITAL
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2016	10 422	3 364	9 822	23 609
Resultat før andre resultatkomponenter (udisponert)		354	1 590	1 944
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE IKKE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET (UDISPONERT)				
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-66	-66
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet			16	16
Sum poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet (udisponert)			-49	-49
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET (UDISPONERT)				
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-33	-33
Justering av forsikringsforpliktelsene			10	10
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet			6	6
Sum poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet (udisponert)			-17	-17
Sum utvidet resultat (udisponert)			-66	-66
Totalresultat (udisponert)		354	1 524	1 877
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 301			1 301
Sum transaksjoner med eierne	1 301			1 301
Egenkapital 30.09.2016	11 723	3 718	11 346	26 787

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

2015 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL		SUM EGENKAPITAL
		Risiko- utjevningfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 31.12.2014	9 173	528	7 754	17 454
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i KLP Skadeforsikring AS			387	387
Egenkapital 01.01.2015	9 173	528	8 140	17 841
Resultat før andre resultatkomponenter (udisponert)		253	1 157	1 410
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE IKKE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET (UDISPONERT)				
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			63	63
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet			-17	-17
Sum poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet (udisponert)			46	46
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET (UDISPONERT)				
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			30	30
Justering av forsikringsforpliktelsene			-9	-9
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet			-6	-6
Sum poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet (udisponert)			15	15
Sum utvidet resultat (udisponert)			61	61
Totalresultat (udisponert)		253	1 218	1 471
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 231			1 231
Sum transaksjoner med eierne	1 231			1 231
Egenkapital 30.09.2015	10 404	781	9 358	20 543

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

2015 MILLIONER KRONER	INNSKUTT EGENKAPITAL	OPPTJENT EGENKAPITAL		SUM EGENKAPITAL
		Risiko- utjevningfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 31.12.2014	9 173	528	7 754	17 454
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i KLP Skadeforsikring AS			387	387
Egenkapital 01.01.2015	9 173	528	8 140	17 841
Resultat før andre resultatkomponenter		2 836	1 551	4 387
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE IKKE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET				
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			124	124
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet			-31	-31
Sum poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet			93	93
UTVIDET RESULTAT SOM SENERE VIL BLI OMKLASSIFISERT TIL RESULTATET				
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			71	71
Justering av forsikringsforpliktelsene			-20	-20
Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet			-13	-13
Sum poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet			39	39
Sum utvidet resultat			132	132
Totalresultat		2 836	1 682	4 519
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249			1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249			1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	3 364	9 822	23 609

Kontantstrømoppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

MILLIONER KRONER	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2016 -30.06.2016	01.01.2016 -31.03.2016	01.01.2015 -31.12.2015	01.01.2015 -30.09.2015
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	1 649	3 167	6	-6 062	-6 267
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter ¹	-117	-89	-30	-130	-82
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter ²	-1 535	-2 834	2	6 412	6 464
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	-2	244	-22	219	115
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	654	654	654	434	434
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	651	898	632	654	549

¹Utbetaling ved kjøp av driftsmidler.

²Netto innbetaling av egenkapitaltilskudd, opptak og nedbetaling av gjeld.

Noter til regnskapet

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

NOTE 1 Regnskapsprinsipper og estimater

REGNSKAPSPRINSIPPER

Regnskapet i denne delårsrapporten viser regnskapet for Kommunal Landspensjonskasse (KLP), for perioden 01.01.2016 – 30.09.2016. Regnskapet er ikke revidert.

Delårsregnskapet er avlagt etter Forskrift av 18. desember 2015 nr. 1824: Forskrift om årsregnskap for livsforsikrings-selskaper (årsregnskapsforskriften) og IAS 34 Delårsrapportering. Delårsregnskapet er utarbeidet etter samme prinsipper som årsregnskapet for 2015 med mindre annet er oppgitt.

Delårsregnskapet inneholder ikke all informasjon som kreves av et fullstendig årsregnskap, og denne delårsrapporten bør leses i sammenheng med årsregnskapet for 2015. Dette fås ved henvendelse til KLPs hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, eller på klp.no.

Som følge av endringer i forsikringsvirksomhetsloven med virkning fra 01.01.2016 har KLPs datterselskap KLP Skadeforsikring AS oppløst selskapets sikkerhetsavsetning. KLP innregner sine investeringer i datterselskap etter egenkapitalmetoden, og endringen i datterselskapet er derav behandlet som en prinsippendring i KLP. Endringen har hatt følgende effekter på KLPs regnskap og sammenligningstall:

RESULTATREGNSKAP MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2015	01.01.2015- 30.09.2015	01.01.2015- 31.12.2015
Netto inntekt fra investeringer i selskapsporteføljen	0	0	18

BALANSE MILLIONER KRONER	ENDRET INNGÅENDE BALANSE 01.01.2015	30.09.2015	31.12.2015
Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak		387	405
Opptjent egenkapital	387	387	405

REGNSKAPSESTIMATER

Ved utarbeidelse av delårsregnskapet har ledelsen utøvet skjønn og benyttet estimater og forutsetninger som påvirker regnskapstallene. Faktiske tall kan derfor avvike fra benyttede estimater.

Norsk Regnskapsstiftelse publiserte i september en oppdatert versjon av veiledning om pensjonsforutsetninger per 31.08.2016, som viser noe endring i parameterne i forhold til 31.12.2015. De angitte beregningsforutsetningene er beheftet med usikkerhet, og KLP har fastsatt forutsetningene basert på en konkret vurdering av sin pensjonsordning. Per 3. kvartal gir dette følgende endring i parameterne:

FORUTSETNINGER	30.09.2016	31.12.2015	ENDRING
Diskonteringsrente	2,10 %	2,70 %	-0,60 %
Lønnsvekst	2,25 %	2,50 %	-0,25 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,00 %	2,25 %	-0,25 %
Pensjonsregulering	1,24 %	1,48 %	-0,24 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	0,00 %

Effekten av endringene i pensjonsforutsetningene øker pensjonsforpliktelsen for egne ansatte med 66 millioner kroner.

NOTE 2 Verdiendring eiendomsinvesteringer

Porteføljen av investeringseiendommer inklusive investeringseiendommer eid via datterselskaper er verdivurdert per 30.09.2016.

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Verdiregulering inkludert valutaendringer	-20	810	407	1 919	3 748
Valutasikring	859	-799	1 947	-762	-1 097
Netto verdiregulering inkludert valutasikring	839	11	2 353	1 157	2 651

NOTE 3 Premieinntekter for egen regning

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Forfalte premier, brutto	8 248	6 759	26 188	22 713	29 543
Avgitte gjenforsikringspremier	0	0	-1	-1	-2
Overføring av premiereserve fra andre ¹	1 793	-321	3 529	9 273	9 247
Sum premieinntekter for egen regning	10 041	6 438	29 715	31 985	38 789

¹Overføring av premiereserver fra andre for 3. kvartal 2015 er negativ. Årsaken til dette er at KLP først ved endelig sluttavregning for tilflytting av nye kunder får opplyst kundenes respektive fordeling mellom premiereserve, tilleggsavsetninger og premiefond. Ved sluttavregningen gjøres det derfor en ompostering fra premiereserve til premiefond og tilleggsavsetninger.

NOTE 4 Erstatninger

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Utbetalte erstatninger	4 164	3 830	12 076	11 274	15 139
Endring i erstatningsavsetninger	-1	-3	3	-3	-4
Overføring av premiereserve til andre	0	0	124	147	147
Sum erstatninger	4 163	3 827	12 202	11 418	15 283

NOTE 5 Forsikringsrelaterte driftskostnader

MILLIONER KRONER	3. KVARTAL 2016	3. KVARTAL 2015	01.01.2016 -30.09.2016	01.01.2015 -30.09.2015	01.01.2015 -31.12.2015
Personalkostnader	127	134	394	395	554
Avskrivninger og nedskrivninger	22	18	66	55	80
Andre driftskostnader	62	62	208	228	289
Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	212	215	668	678	922

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettjeningstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter KLP verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

Finansielle instrumenter som måles til amortisert kost

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

Finansielle instrumenter som måles til virkelig verdi

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskaps-kategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL

OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING

GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil. Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indicies
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indicies har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å dekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. For de papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing prises teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkupongkurve. Nullkupongkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

I tillegg til Nordic Bond Pricing, distribuerer norske banker spredder for et utvalg utstedere. Det kan benyttes spreadkurver basert på en data fra disse fire. Slike spreadkurver skal som hovedregel legges til grunn et likevektet gjennomsnitt fra de fire bankene.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER

e) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For utlånene som er til kommuner, fylkeskommuner og kommunalt støttede prosjekter benyttes observerbare rentekurver og kredittrentedifferansekurver i en verdsettelsesmodell som neddiskonterer fremtidig kontantstrøm. Kredittpåslagene som modellberegningene benytter tar

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

utgangspunkt i kvoteringer fra tre ulike kursstillere. Det gjøres en vurdering av kvaliteten i kvoteringene ved å sammenlikne dem innbyrdes og mot forrige mottatte observasjon samt annen markedsinformasjon.

For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurver som direktelånene, men kredittmarginen er i utgangspunktet basert på initiell margin. Garantier handles bilateralt og ikke over åpne markedsplasser som for eksempel en børs (OTC) og prises derfor ikke i markedet. Initiell margin det er inngått enighet om på inngåelsestidspunktet er det beste estimat for markedspris på samme tidspunkt. Kredittverdigheten endrer seg ikke like mye for lånet som for garantisten eller låntaker hver for seg. Låntaker er oftest ikke kredittvurdert av kredittvurderingsbyråer eller banker. Garantisten er enten en kommune eller bank (eller begge deler – triple default lån). Statistiske analyser indikerer at kredittmarginen på garanterte lån svinger mindre enn på ikke-garanterte lån og obligasjoner. Garanterte lån kredittpåslagjusteres derfor ikke før garantisten har opplevd en signifikant ratingendring siden den initielle marginen ble satt. KLPs utlån med både kommune- og bankgaranti kredittpåslagjusteres i forhold til initiell margin kun hvis begge garantistene har fått endret kreditt-rating signifikant siden utbetalingsdatoen.

f) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER**g) Aksjer (noterte)**

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI)
- Reuters

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

h) Aksjer (unoterte)

KLP benytter, så langt det lar seg gjøre, bransje anbefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskursen

justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer. For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

i) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond, fondenes virkelig verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines ('IPEV Guidelines'). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markeds-vurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for KLP.

DERIVATER**j) Futures/FRA/IRF**

Alle futureskontrakter til KLP handles på børs. Reuters benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Reuters er korrekte. Bloomberg fungerer som sekundærkilde.

k) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

l) Renteswapper

Renteswapper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

m) FX-swapper

FX-swaper med forfall innen ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid, og det benyttes basisjusterte swapkurver til prising.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER**n) Plasseringer hos kredittinstitusjoner**

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen.

ANSVARLIG LÅNEKAPITAL**o) Virkelig verdi av ansvarlige lån**

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut ifra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

p) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut ifra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGS- VALGPORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	556	662	8 976	9 912	75	79	9 607	10 652
Opptjente ikke forfalte renter	19	19	307	307	2	2	328	328
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	5 790	6 199	16 638	18 356	62	72	22 490	24 627
Opptjente ikke forfalte renter	22	22	296	296	2	2	320	320
Sum investeringer som holdes til forfall	6 387	6 902	26 217	28 871	140	155	32 744	35 928
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 243	2 432	28 958	32 301	177	199	31 378	34 932
Opptjente ikke forfalte renter	32	32	595	595	2	2	629	629
Utenlandske obligasjonslån	4 454	4 847	60 723	67 101	404	445	65 581	72 394
Opptjente ikke forfalte renter	61	61	1 122	1 122	7	7	1 190	1 190
Norske sertifikater	0	0	715	715	0	0	715	715
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	3	3	0	0	3	3
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	6 790	7 373	92 116	101 837	591	654	99 497	109 863
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	2 567	2 588	0	0	2 567	2 588
Lån med offentlig garanti	0	0	37 831	38 463	0	0	37 831	38 463
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	8 712	8 745	0	0	8 712	8 745
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	282	282	0	0	282	282
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	49 393	50 078	0	0	49 393	50 078
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost	13 177	14 275	167 726	180 786	731	808	181 634	195 869
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	412	412	5 578	5 578	0	0	5 990	5 990
Utenlandske aksjer	0	0	19 261	19 261	0	0	19 261	19 261
Sum aksjer	412	412	24 839	24 839	0	0	25 251	25 251
Eiendomsfond	0	0	1 176	1 176	0	0	1 176	1 176
Norske aksjefond	0	0	49 083	49 083	457	457	49 540	49 540
Utenlandske aksjefond	0	0	7 786	7 786	0	0	7 786	7 786
Sum aksjefondsandeler	0	0	58 044	58 044	457	457	58 502	58 502
Norske alternative investeringer	0	0	2 443	2 443	15	15	2 457	2 457
Utenlandske alternative investeringer	0	0	465	465	0	0	465	465
Sum alternative investeringer	0	0	2 908	2 908	15	15	2 923	2 923

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGSVALG- PORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	5 763	5 763	29 870	29 870	0	0	35 634	35 634
Utenlandske obligasjoner	173	173	25 464	25 464	0	0	25 637	25 637
Opptjente ikke forfalte renter	30	30	322	322	0	0	352	352
Norske obligasjonsfond	2 207	2 207	45 818	45 818	620	620	48 646	48 646
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 273	13 273	0	0	13 273	13 273
Opptjente ikke forfalte renter	13	13	151	151	7	7	172	172
Norske sertifikater	953	953	8 629	8 629	0	0	9 583	9 583
Utenlandske sertifikater	0	0	331	331	0	0	331	331
Opptjente ikke forfalte renter	6	6	18	18	0	0	24	24
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	9 147	9 147	123 878	123 878	627	627	133 652	133 652
Norske utlån og fordringer	1 435	1 435	4 209	4 209	14	14	5 658	5 658
Utenlandske utlån og fordringer	136	136	3 831	3 831	26	26	3 992	3 992
Sum utlån og fordringer	1 571	1 571	8 040	8 040	39	39	9 650	9 650
DERIVATER								
Renteswapper	795	795	283	283	0	0	1 078	1 078
Valutaterminer	3	3	4 244	4 244	15	15	4 262	4 262
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	798	798	4 527	4 527	15	15	5 340	5 340
Andre finansielle eiendeler	22	22	4 934	4 934	55	55	5 010	5 010
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi	11 950	11 950	227 170	227 170	1 208	1 208	240 328	240 328
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	814	814	0	0	814	814
Valutaterminer	0	0	763	763	2	2	766	766
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	1 578	1 578	2	2	1 580	1 580
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 132	6 369	0	0	0	0	6 132	6 369
Fondsobligasjonslån	1 781	1 781	0	0	0	0	1 781	1 781
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 914	8 151	0	0	0	0	7 914	8 151
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	1 187	1 187	30	30	1 217	1 217
Utenlandske call money ¹	811	811	2 176	2 176	31	31	3 018	3 018
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	812	812	3 363	3 363	60	60	4 236	4 236

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGSVALG- PORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	840	929	9 846	10 791	65	69	10 750	11 789
Opptjente ikke forfalte renter	22	22	333	333	2	2	358	358
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	9 117	9 091	17 243	18 855	94	105	26 455	28 051
Opptjente ikke forfalte renter	47	47	360	360	2	2	410	410
Sum investeringer som holdes til forfall	10 026	10 090	27 782	30 339	163	178	37 972	40 607
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	1 895	2 041	26 657	29 475	152	170	28 704	31 685
Opptjente ikke forfalte renter	32	32	583	583	2	2	617	617
Utenlandske obligasjonslån	4 114	4 513	53 875	59 395	350	387	58 338	64 295
Opptjente ikke forfalte renter	56	56	1 023	1 023	7	7	1 085	1 085
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	6 096	6 642	82 137	90 476	511	565	88 744	97 683
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 619	3 640	0	0	3 619	3 640
Lån med offentlig garanti	0	0	37 944	38 582	0	0	37 944	38 582
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	9 326	9 339	0	0	9 326	9 339
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	316	316	0	0	316	316
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	51 205	51 877	0	0	51 205	51 877
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost	16 123	16 732	161 124	172 692	674	743	177 921	190 167
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	376	376	4 853	4 853	0	0	5 229	5 229
Utenlandske aksjer	0	0	17 190	17 190	0	0	17 190	17 190
Sum aksjer	376	376	22 043	22 043	0	0	22 419	22 419
Eiendomsfond	0	0	737	737	0	0	737	737
Norske aksjefond	0	0	45 306	45 306	420	420	45 726	45 726
Utenlandske aksjefond	0	0	7 072	7 072	0	0	7 072	7 072
Sum aksjefondsandeler	0	0	53 115	53 115	420	420	53 535	53 535
Norske alternative investeringer	0	0	2 023	2 023	14	14	2 036	2 036
Utenlandske alternative investeringer	0	0	143	143	0	0	143	143
Sum alternative investeringer	0	0	2 166	2 166	14	14	2 179	2 179

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGSVALG- PORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	4 069	4 069	23 315	23 315	0	0	27 384	27 384
Utenlandske obligasjoner	204	204	19 847	19 847	0	0	20 051	20 051
Opptjente ikke forfalte renter	32	32	360	360	0	0	392	392
Norske obligasjonsfond	2 117	2 117	42 899	42 899	614	614	45 630	45 630
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 177	12 177	0	0	12 177	12 177
Opptjente ikke forfalte renter	20	20	218	218	8	8	246	246
Norske sertifikater	506	506	5 184	5 184	0	0	5 690	5 690
Opptjente ikke forfalte renter	6	6	16	16	0	0	22	22
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	6 954	6 954	104 016	104 016	623	623	111 593	111 593
Norske utlån og fordringer	1 048	1 048	4 864	4 864	15	15	5 927	5 927
Utenlandske utlån og fordringer	214	214	6 106	6 106	26	26	6 346	6 346
Sum utlån og fordringer	1 262	1 262	10 970	10 970	41	41	12 274	12 274
DERIVATER								
Renteswapper	575	575	352	352	0	0	927	927
Aksjeopsjoner	0	0	66	66	0	0	67	67
Valutaterminer	0	0	165	165	2	2	166	166
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	575	575	583	583	2	2	1 160	1 160
Andre finansielle eiendeler	86	86	1 279	1 279	0	0	1 365	1 365
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi	9 254	9 254	194 171	194 171	1 099	1 099	204 523	204 523
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	1 055	1 055	0	0	1 055	1 055
Valutaterminer	3	3	5 028	5 028	15	15	5 045	5 045
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	3	3	6 083	6 083	15	15	6 100	6 100
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	9 337	9 172	0	0	0	0	9 337	9 172
Fondsobligasjonslån	1 518	1 520	0	0	0	0	1 518	1 520
Sum ansvarlig lånekapital mv.	10 855	10 692	0	0	0	0	10 855	10 692
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	526	526	182	182	2	2	710	710
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	526	526	182	182	2	2	710	710

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGSVALG- PORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	840	915	9 477	10 298	65	68	10 382	11 281
Opptjente ikke forfalte renter	24	24	211	211	1	1	236	236
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	9 074	9 076	14 347	15 919	69	79	23 490	25 074
Opptjente ikke forfalte renter	75	75	223	223	1	1	299	299
Norske sertifikater	0	0	499	499	0	0	499	499
Sum investeringer som holdes til forfall	10 013	10 089	24 758	27 151	136	149	34 907	37 389
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	1 894	2 030	26 655	29 314	152	169	28 702	31 513
Opptjente ikke forfalte renter	44	44	709	709	3	3	756	756
Utenlandske obligasjonslån	4 275	4 593	58 107	62 994	379	415	62 761	68 002
Opptjente ikke forfalte renter	78	78	1 150	1 150	8	8	1 236	1 236
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	6 291	6 745	86 621	94 167	543	595	93 455	101 507
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 389	3 415	0	0	3 389	3 415
Lån med offentlig garanti	0	0	37 471	38 065	0	0	37 471	38 065
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	10 132	10 094	0	0	10 132	10 094
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	217	217	0	0	217	217
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	51 209	51 791	0	0	51 209	51 791
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost	16 304	16 834	162 588	173 109	678	744	179 571	190 687
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	415	415	5 094	5 094	0	0	5 509	5 509
Utenlandske aksjer	0	0	18 300	18 300	0	0	18 300	18 300
Sum aksjer	415	415	23 394	23 394	0	0	23 808	23 808
Eiendomsfond	0	0	1 040	1 040	0	0	1 040	1 040
Norske aksjefond	0	0	48 175	48 175	446	446	48 620	48 620
Utenlandske aksjefond	0	0	7 301	7 301	0	0	7 301	7 301
Sum aksjefondsandeler	0	0	56 516	56 516	446	446	56 962	56 962
Norske alternative investeringer	0	0	2 062	2 062	14	14	2 076	2 076
Utenlandske alternative investeringer	0	0	318	318	0	0	318	318
Sum alternative investeringer	0	0	2 380	2 380	14	14	2 394	2 394

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	SELSKAPS- PORTEFØLJEN		KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN		INVESTERINGSVALG- PORTEFØLJEN		SUM	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	4 189	4 189	24 982	24 982	0	0	29 172	29 172
Utenlandske obligasjoner	641	641	21 143	21 143	0	0	21 785	21 785
Opptjente ikke forfalte renter	31	31	413	413	0	0	444	444
Norske obligasjonsfond	2 141	2 141	43 236	43 236	599	599	45 976	45 976
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 224	12 224	0	0	12 224	12 224
Norske sertifikater	470	470	6 374	6 374	0	0	6 844	6 844
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	9	9	0	0	14	14
Sum obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	7 476	7 476	108 383	108 383	599	599	116 458	116 458
Norske utlån og fordringer	597	597	6 148	6 148	20	20	6 765	6 765
Utenlandske utlån og fordringer	327	327	5 923	5 923	27	27	6 277	6 277
Sum utlån og fordringer	925	925	12 071	12 071	47	47	13 042	13 042
DERIVATER								
Renteswapper	614	614	350	350	0	0	964	964
Akseopsjoner	0	0	6	6	0	0	6	6
Valutaterminer	0	0	136	136	1	1	137	137
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	614	614	492	492	1	1	1 107	1 107
Andre finansielle eiendeler	29	29	2 262	2 262	1	1	2 292	2 292
Sum finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi	9 458	9 458	205 497	205 497	1 108	1 108	216 063	216 063
FORPLIKTELSER								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	1 134	1 134	0	0	1 134	1 134
Valutaterminer	2	2	5 270	5 270	16	16	5 287	5 287
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	2	6 404	6 404	16	16	6 421	6 421
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	9 541	9 506	0	0	0	0	9 541	9 506
Fondsobligasjonslån	1 564	1 588	0	0	0	0	1 564	1 588
Sum ansvarlig lånekapital mv.	11 105	11 094	0	0	0	0	11 105	11 094
FORPLIKTELSER TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	572	572	127	127	0	0	699	699
Sum forpliktelser til kreditinstitusjoner	573	573	127	127	0	0	700	700

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki

30.09.2016 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 287	6 860	0	9 147
Sertifikater	0	959	0	959
Obligasjoner	66	5 901	0	5 967
Obligasjonsfond	2 221	0	0	2 221
Utlån og fordringer	640	932	0	1 571
Aksjer og andeler	0	368	45	412
Aksjer	0	368	45	412
Finansielle derivater	0	798	0	798
Andre finansielle eiendeler	0	22	0	22
Sum selskapsporteføljen	2 926	8 979	45	11 950
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	82 499	41 379	0	123 878
Sertifikater	5 084	3 895	0	8 979
Obligasjoner	18 173	37 484	0	55 656
Obligasjonsfond	59 243	0	0	59 243
Utlån og fordringer	6 815	1 225	0	8 040
Aksjer og andeler	74 726	2 075	8 990	85 791
Aksjer	22 007	1 315	1 518	24 839
Aksjefond	52 719	0	75	52 795
Eiendomsfond	0	295	880	1 176
Spesialfond	0	465	0	465
Private Equity	0	0	6 517	6 517
Finansielle derivater	0	4 527	0	4 527
Andre finansielle eiendeler	0	4 934	0	4 934
Sum kollektivporteføljen	164 040	54 140	8 990	227 170

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

30.09.2016 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	627	0	0	627
Obligasjonsfond	627	0	0	627
Utlån og fordringer	39	0	0	39
Aksjer og andeler	457	14	0	472
Aksjefond	457	0	0	457
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	15	0	15
Andre finansielle eiendeler	0	55	0	55
Sum investeringsvalgporteføljen	1 123	84	0	1 208
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	168 090	63 204	9 035	240 328
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	991	991
Sum investeringseiendom	0	0	991	991
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	812	0	0	812
Sum selskapsporteføljen	812	0	0	812
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	1 578	0	1 578
Gjeld til kredittinstitusjoner	3 363	0	0	3 363
Sum kollektivporteføljen	3 363	1 578	0	4 941
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	2	0	2
Gjeld til kredittinstitusjoner	60	0	0	60
Sum investeringsvalgporteføljen	60	2	0	63
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	4 236	1 580	0	5 816

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 177	4 778	0	6 954
Sertifikater	0	512	0	512
Obligasjoner	40	4 266	0	4 306
Obligasjonsfond	2 137	0	0	2 137
Utlån og fordringer	789	473	0	1 262
Aksjer og andeler	0	370	6	376
Aksjer	0	370	6	376
Finansielle derivater	0	575	0	575
Andre finansielle eiendeler	0	86	0	86
Sum selskapsporteføljen	2 966	6 281	6	9 254
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	75 463	28 553	0	104 016
Sertifikater	3 783	1 417	0	5 200
Obligasjoner	16 385	27 136	0	43 522
Obligasjonsfond	55 294	0	0	55 294
Utlån og fordringer	9 631	1 339	0	10 970
Aksjer og andeler	61 452	8 118	7 753	77 323
Aksjer	19 720	914	1 408	22 043
Aksjefond	41 732	6 324	73	48 129
Eiendomsfond	0	737	0	737
Spesialfond	0	143	0	143
Private Equity	0	0	6 272	6 272
Finansielle derivater	0	583	0	583
Andre finansielle eiendeler	0	1 279	0	1 279
Sum kollektivporteføljen	146 546	39 872	7 753	194 171

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

30.09.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	623	0	0	623
Obligasjonsfond	623	0	0	623
Utlån og fordringer	41	0	0	41
Aksjer og andeler	420	14	0	433
Aksjefond	420	0	0	420
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	2	0	2
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 083	16	0	1 099
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	150 595	46 170	7 759	204 524
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	883	883
Sum investeringseiendom	0	0	883	883
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	3	0	3
Gjeld til kredittinstitusjoner	526	0	0	526
Sum selskapsporteføljen	526	3	0	529
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	6 083	0	6 083
Gjeld til kredittinstitusjoner	182	0	0	182
Sum kollektivporteføljen	182	6 083	0	6 265
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	15	0	15
Gjeld til kredittinstitusjoner	2	0	0	2
Sum investeringsvalgporteføljen	2	15	0	17
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	710	6 100	0	6 810

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki —forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 623	4 853	0	7 476
Sertifikater	0	474	0	474
Obligasjoner	483	4 378	0	4 861
Obligasjonsfond	2 141	0	0	2 141
Utlån og fordringer	896	29	0	925
Aksjer og andeler	0	370	45	415
Aksjer	0	370	45	415
Finansielle derivater	0	614	0	614
Andre finansielle eiendeler	0	29	0	29
Sum selskapsporteføljen	3 519	5 895	45	9 458
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	78 014	30 369	0	108 383
Sertifikater	5 331	1 053	0	6 384
Obligasjoner	17 223	29 317	0	46 539
Obligasjonsfond	55 460	0	0	55 460
Utlån og fordringer	11 161	910	0	12 071
Aksjer og andeler	69 960	3 722	8 608	82 290
Aksjer	21 053	972	1 369	23 394
Aksjefond	48 906	0	76	48 982
Eiendomsfond	0	370	670	1 040
Spesialfond	0	2 380	0	2 380
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	492	0	492
Andre finansielle eiendeler	0	2 262	0	2 262
Sum kollektivporteføljen	159 134	37 755	8 608	205 497

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	NIVÅ 1	NIVÅ 2	NIVÅ 3	SUM
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	599	0	0	599
Obligasjonsfond	599	0	0	599
Utlån og fordringer	47	0	0	47
Aksjer og andeler	446	14	0	459
Aksjefond	446	0	0	446
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	1	0	1
Andre finansielle eiendeler	0	1	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1 092	16	0	1 108
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	163 745	43 666	8 653	216 063
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	893	893
Sum investeringseiendom	0	0	893	893
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	2	0	2
Gjeld til kredittinstitusjoner	573	0	0	573
Sum selskapsporteføljen	573	2	0	575
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	6 404	0	6 404
Gjeld til kredittinstitusjoner	127	0	0	127
Sum kollektivporteføljen	127	6 404	0	6 531
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	16	0	16
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	0	16	0	16
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	700	6 421	0	7 121

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE SELSKAPSPORTEFØLJEN	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	45	6	6
Solgt	0	0	0
Kjøpt	0	0	0
Urealiserte endringer	0	0	39
Utgående balanse 30.09./31.12.	45	6	45
Realisert gevinst/tap	0	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	1 369	1 213	1 213
Solgt	-6	-264	-264
Kjøpt	61	616	619
Urealiserte endringer	93	-158	-199
Utgående balanse 30.09./31.12.	1 518	1 408	1 369
Realisert gevinst/tap	0	0	-24

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJEFOND, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	76	70	70
Solgt	0	0	-8
Kjøpt	0	0	0
Urealiserte endringer	0	3	13
Utgående balanse 30.09./31.12.	75	73	76
Realisert gevinst/tap	0	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY OG EIENDOMSFOND KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	7 164	5 008	5 008
Solgt	-806	-703	-1 188
Kjøpt	1 318	1 169	2 285
Urealiserte endringer	-279	797	1 059
Utgående balanse 30.09./31.12.	7 397	6 272	7 164
Realisert gevinst/tap	220	55	182

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki — forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM SELSKAPSPORTEFØLJEN	BOKFØRT VERDI 30.09.2016	BOKFØRT VERDI 30.09.2015	BOKFØRT VERDI 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	893	890	890
Solgt	0	0	0
Kjøpt	0	0	0
Urealiserte endringer	150	-7	3
Annet	-52	0	0
Utgående balanse 30.09. / 31.12.	991	883	893
Realisert gevinst / tap	52	0	0
Sum nivå 3	10 026	8 642	9 546

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investeringseiendommer. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet i de ulike porteføljene.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdata; dette inkluderer hovedsaklig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 6 for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes på markedet som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er unoterte aksjer og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 6 for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6, for beskrivelse av prising på investeringseiendom henvises det til årsrapporten.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6.

På verdipapirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivitetsanalyse, en endring i variablene til prisingen er rent informasjonsmessig vurdert til å gi lite merverdi utover det som allerede er oppgitt i noten. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til årsrapporten. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5% gi en endring i verdien på 501 millioner kroner per 30.09.2016 på eiendelene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdien ved slutten av rapporteringsperioden.

I perioden mellom 30.06.2016 til 30.09.2016 er det flyttet aksjer for 29 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2. Fra nivå 2 til nivå 1 er det flyttet aksjer for 8 millioner kroner. Alle de ovennevnte flyttingene skyldes endring i likviditet.

I 3. kvartal er det flyttet aksjer for 52 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 3. Dette skyldes at aksjene ikke lenger er noterte.

NOTE 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

30.09.2016 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO		
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP
EIENDELER						
Finansielle derivater	5 340	0	5 340	-948	-4 227	274
Sum	5 340	0	5 340	-948	-4 227	274
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	4 527	0	4 527	-947	-3 360	238
Sum eiendeler selskapsporteføljen	798	0	798	0	-812	34
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	15	0	15	-1	-56	2
Sum	5 340	0	5 340	-948	-4 227	274
GJELD						
Finansielle derivater	1 580	0	1 580	-948	-649	23
Sum	1 580	0	1 580	-948	-649	23
PORTEFØLJEFORDELT GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	1 578	0	1 578	-947	-649	22
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	2	0	2	-1	0	1
Sum	1 580	0	1 580	-948	-649	23

30.09.2015 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO		
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 160	0	1 160	-402	-710	51
Sum	1 160	0	1 160	-402	-710	51
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	583	0	583	-400	-182	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	575	0	575	0	-526	49
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	2	0	2	-2	-2	0
Sum	1 160	0	1 160	-402	-710	51
GJELD						
Finansielle derivater	6 100	0	6 100	-402	-5 520	182
Sum	6 100	0	6 100	-402	-5 520	182
PORTEFØLJEFORDELT GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	6 083	0	6 083	-400	-5 505	180
Sum gjeld selskapsporteføljen	3	0	3	0	-3	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	15	0	15	-2	-11	3
Sum	6 100	0	6 100	-402	-5 520	182

NOTE 8 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør — forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	BRUTTO FINANSIELLE EIENDELER/ GJELD	BRUTTO EIENDELER/ GJELD SOM ER PRESENTERT NETTO	BALANSEFØRT VERDI	RELATERTE BELØP SOM IKKE ER PRESENTERT NETTO		
				FINANSIELLE INSTRUMENTER	SIKKERHET I KONTANTER	NETTO BELØP
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 107	0	1 107	-368	-700	43
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	492	0	492	-367	-127	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	614	0	614	0	-573	42
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	1	0	1	-1	0	0
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
GJELD						
Finansielle derivater	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	6 404	0	6 404	-367	-4 432	1 620
Sum gjeld selskapsporteføljen	2	0	2	0	0	2
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	16	0	16	-1	-9	6
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i selskapet.

NOTE 9 Forpliktelse

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	5 098	680	98
Forskuddstrekk pensjonsordning	326	312	327
Leverandørgjeld	33	33	9
Derivater	1 580	6 100	6 421
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 236	710	700
Forpliktelser i forbindelse med direkte forsikring	1 613	1 733	2 210
Øvrige kortsiktige forpliktelser	14	13	28
Sum forpliktelser	12 900	9 581	9 793

NOTE 10 Solvensmargindekning

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital

med et beløp tilsvarende 2,5 % av selskapets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker kapitaldekningen.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er selskapets kapitaldekning 208 % som er godt over selskapets mål om minst 150 %. Med det midlertidige fradraget er kapitaldekningen 359 %.

	30.09.2016	31.12.2015
Solvens II	208 %	187 %

MILLIARDER KRONER	30.09.2016	30.09.2016
FORENKLET SOLVENS II BALANSE		
Eiendeler, bokført	493	Beste estimat
Merverdier HTF/lån og fordringer	14	Risikomargin
Merverdier øvrige utlån	1	Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån
Øvrige mer/mindreverdier	0	Andre forpliktelser
Utsatt skattefordel	0	Utsatt skatteforpliktelse
Sum eiendeler	507	Sum forpliktelser
		Eiendeler minus forpliktelser
		- Utsatt skattefordel
		- Risikoutjevningfond
		+ Fondsobligasjonslån
		Basiskapital - kapitalgruppe 1
		Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1
		Ansvarlige lån
		Risikoutjevningfond
		Basiskapital - kapitalgruppe 2
		Supplerende kapital
		Supplerende kapital - kapitalgruppe 2
		Frdrag for maks. kapital i gruppe 2
		Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2
		Tellende ansvarlig kapital under Solvens II
		Solvenskapitalkrav (SCR)
		Minstekapitalkrav (MCR)
		Kapitaldekning Solvens II
		208 %

NOTE 11 Pensjonsforpliktelse

MILLIONER KRONER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 01.01.	423	503	503
Resultatført pensjonskostnad	53	57	83
Resultatført finanskostnad	8	9	15
Aktuarielle gevinster og tap inkludert arbeidsgiveravgift	66	-63	-124
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-6	-5	-7
Innbetalt premie/tilskudd inkludert administrasjonskostnad	-44	-33	-48
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 30.09./31.12.	500	469	423

FORUTSETNINGER	30.09.2016	30.09.2015	31.12.2015
Diskonteringsrente	2,10 %	2,50 %	2,70 %
Lønnsvekst	2,25 %	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,00 %	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,24 %	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgiftssats	14,10 %	14,10 %	14,10 %

Effekten av endringene i pensjonsforutsetningene øker pensjonsforpliktelsen for egne ansatte med 66 millioner kroner per 30.09.2016. Endringen er resultatført i utvidet resultat.

HOVEDKONTOR

Besøksadresse:

Dronning Eufemias gate 10, Oslo

Sentralbord: 05554

Faks: 22 03 36 00

REGIONSKONTOR

Besøksadresse:

Zander Kaaes gate 7, Bergen

Kundesenter: 05554

Faks: 55 54 85 90

ALL POST SENDES TIL

Kommunal Landspensjonskasse,

Pb. 400 Sentrum, 0103 Oslo

Elektroniske henvendelser:

klp.no/kontakt

www.klp.no

Organisasjonsnr.: 938 708 606